

מי שנפלה עליו מפולת \ אלחנן ניר

"מי שנפלה עליו מפולת

ספק חי

ספק מת

ספק הוא שם

ספק אינו שם

מפקחין עליו

אף-על-פי שיש בו כמה ספיקות"

(שולחן ערוך, אורח חיים, שכ"ט, ג)

ומי שלא נפלה עליו מפלת

והוא ספק חי ספק מת

ספק שם ספק לא שם

מי בכלל יודע ממנו.

וכמה ספיקות שיש בו

וכמה רעדים וגדרות דם

שחיסות קטנות בנריד

והשטה פורחת

ואין מי שיפקח עליו

יפרש אליו כפים בתפלה ויאמר לו

ברוך אתה

בית ויאמר לו : אתה נראה טוב היום

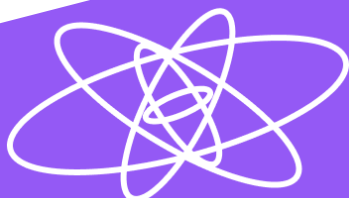
אולי תקפץ לקפה

מי בכלל יודע

ממנו

מקורות הלכתיים

קורס בריאות הנפש והלכה

תוכן עניינים

3	חולי נפש כחולים שיש בהם סכנה
6	חולי נפש כחולים שיש ושאין בהם סכנה – באלו איסורים מחללים?
11	חולי נפש כחולים שיש בהם סכנה – הפסיכוזה
13	מעמד חולי הנפש כחולי שיש בו סכנה
17	חולי הנפש כחולי שאין בו סכנה
26	דין שוטה
32	אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב
41	פתי

חולי נפש כחולים שיש בהם סכנה

1. שבת (קכ"ח):

לא צריכא בסומא. מהו דתימא: כיון דלא חזיא – אסור, קא משמע לן: איתובי מיתבא דעתה, סברא: אי איכא מידי – חזיא חבירתה ועבדה לי.

2. שולחן ערוך (או"ח, ש"ל, א')

יולדת היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה השבת לכל מה שצריכה; קוראין לה חכמה ממקום למקום, ומילדין (אותה), ומדליקין לה נר אפילו היא סומא...

3. מגן אברהם (או"ח, ש"ל, סק"ב)

וקשה: יאמרו בפניה שהדליקו הנר ותתיישב דעתה? ואפשר דמכל מקום היא רואה מראה נר, אי נמי: תוכל לנסות להראות להם אצבע או שתיים אם ידעו. ומכל מקום צריך עיון: למה לי טעמא דמיתבא דעתא, הלא צריכים להדלקת הנר לראות מה שצריכה?

4. לבוש (שם)

ומדליקין לה את הנר אפילו היא סומא, ואפילו אין הנשים המתעסקות עמה צריכות לנר שהיו יכולות להתעסק עמה כל צורכה בלא נר.

5. שו"ת תשובות והנהגות (א', תתס"ב)

אשה הדורשת שבעלה יהא עמה בחדר בשעת לידה ממש, וטוענת שבזה מיתבא דעתה. והשאלה בזה שהרי הבעל אסור להסתכל במקומות המכוסים שבה, וטענת האשה שאם בעלה בחדר ומעודדה בדברים נחה דעתה ועומדת על כך שישאר בחדר הלידה שאם לא כן היא במצב פיקוח נפש. נראה שאין זו דרישה טבעית שתדרוש האשה שבעלה יהא עמה בחדר הלידה, ולא שמענו כן מעולם אלא בזמן האחרון, וכנראה למדה או שמעה מחברותיה שעושין כן. על כן יש להסביר לה את הדין שאסור, דסחור סחור אמרינן לנזירא לא תקרב, ודאי תייתב דעתה בלי זה... ועובדות ידענא שאמרו כן לאשה ונחה דעתה. ואם היא בכל זאת צועקת דאף שאסור מן הדין, היא לא יכולה לעמוד בכך ואצלה זה בגדר פיקוח נפש, ומרגישים שהבקשה אינה נובעת מתוך זלזול בדיני התורה, יעמוד בחדר אבל לא יסתכל במקומות המכוסים חס ושלום. שוב מצאתי דברי ידידי הגאון המפורסם וכו' רבי משה הלברשטאם שליט"א... ועוד רבנים שאוסרים לבעל להיות בחדר בכל אופן, ובפרט כשפועל לפי הוראות הרופאים ומוסר לאישתו הנחיות מה לעשות, יש בכך איסור גמור, דבכהאי גוונא חמיר טפי שהחוש מעיד שמהנמנע שלא יבוא לידי איסור בהסתכלות, ומביאים מגאוני הזמן שהסכימו כן.

6. שו"ת ציץ אליעזר (ח', ט"ו, קונטרס משיבת נפש, פרק ט')

וצריך לומר דשאני הדבר בהיכא דחששת טירוף דעתו הוא מפני שלא ממלאים רצונו בדבר שחושב שאם ימלאו רצונו ויתנו לו זה, יביא לו הדבר את רפואתו... כי בשם חששת הטירוף יכולה להביאנה לידי סכנה ממשית. ורק בהיכא שחששת הטירוף הוא מפני שאין ממלאים רצונו בדבר שאינו נוגע לעצמותו, כבהיכא שמונעים ממנו נחת

רוח לגרש את אשתו או להקנות דבר פלוני לפלוני, וכן בלהביא לו קרוביו שיראם, בכל כגון דא שיערו חז"ל שאי מילוי רצונו אינו יכול להביאו לידי סכנה של ממש, ויכול רק לגרום להרעה במצב רוחו וצלילות דעתו במצבו, ומשום כך לא התירו בשם כי אם לעבור על איסורי שבות. ובהיכא שרואים שאי מילוי רצונו גם בשם תביאו לידי פיקוח נפש כותב באמת גם בשם הערוך השולחן... דאם הרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו דבריו הרי הוא ככל חולה שיש בו סכנה...

7. שמירת שבת כהלכתה (ל"ב, כ"ו, והערה פ"ד)

ישנם חולים מסוכנים שסיכוייהם להתגבר ולהבריא תלויים במצבם הנפשי. במקרים כאלה יש להקל לחלל את השבת גם באיסורי תורה בכל דבר אשר אם לא יעשוהו, יש חשש שמא תיטרף דעתו של החולה, למשל שיהיה בדיכאון בשל חשש שאין מטפלים בו כראוי, ואפילו בדבר שהחולה עצמו אינו מבקשו. **הערה פ"ד**: ומכל מקום עושים לחולה שיש בו סכנה דווקא למען הרגשתו הטובה של גופו, אבל אין עושים בשביל הרגשתו הנפשית, דאם כן יהיה מותר לחלל את השבת למענו אף בפתיחת רדיו, להביא קרובים במכונית וכדומה, אתמהה.

8. בבא בתרא (קנ"ו):

אמר רבי לוי: קונין קניין משכיב מרע אפילו בשבת, ולא לחוש לדברי רבי אליעזר, אלא שמא תטרופ דעתו עליו.

9. אור זרוע (פסקי בבא בתרא, סימן ר"ה)

וכבר נשאל רבינו שמריה זצ"ל על שכיב מרע אחד שהיה מבקש ביום השבת שיהיו שולחים אחר קרובו אחד, והתיר להם להשכיר רץ בשבת ולשלוח אחריו כדי שלא תיטרף דעתו עליו כדאמרין הכא דקונין משכיב מרע...

10. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ג', כ')

אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואומר שישלחו אחר קרוביו, הא ודאי שרי, וזה התיר רבינו שמריה זצ"ל אפילו בשבת, שמא תיטרף דעתו עליו וכו'.

11. הרוקח (הלכות שבת, סימן ל')

מעשה זה בא לפני רבינו שמריה שאשה היתה חולה ובקשה לשלוח שליח אחר אוהביה בשבת, והתיר לה רבינו שמריה, וראיותיו מההיא דבבא בתרא... מה קניין בשבת שבות... והתירו חכמים גבי חולה מפני טירוף הדעת, הכי נמי אמירה לכותי שבות הוא התירו נמי מפני הטירוף. ואם נפשך להשיבני: איסור חמור יש כאן כמו אל יאמר לכותי בשבת הנראה וכו', הכי נמי גבי חולה יש בו חשבונות שבכל מקום שקונין צריכין לחשב, ואמרין במסכת כתובות: "אסור לחשב חשבונות", אף על פי כן התירו חכמים, הכי נמי לא חיישינן לשום מילתא.

12. שולחן ערוך (חו"מ, רנ"ד)

אף על פי שמתנת שכיב מרע אינה צריכה קניין, אם ביקש שיקנו ממנו קונים, אפילו בשבת, שזה הקניין אינו צריך. ויש אומרים שאפילו אם יש נפקותא בקניין, כגון שכותב כל נכסיו ומפרש שלא יחזור בו אם יעמוד, קונים בשבת. הגה: ויש אומרים דאפילו מתנה במקצת דצריכה קניין, אף על פי שנראה שאינו נותן מדאגת מיתה, הואיל ואינו (נותן) כלום, אפילו הכי קונים ממנו בשבת. ויש חולקים בזה.

13. ערוך השולחן (שם, סעיף ב')

וייראה לי דגם הרמב"ם סבירא ליה כן דבכל עניין קונים ממנו, דכיון שחששו חכמים שלא תיטרף דעתו הוה כפיקוח נפש, והרי התירו חז"ל לקבל ממנו קניין לעניין גט... והרמב"ם העתיק לשון הגמרא... וזהו שאמר שאין צריך קניין, ורצונו לומר: לא מפני שצריך קניין, ורבותא קאמר: לא מיבעיא במקום שצריך קניין דודאי קונים ממנו שלא תיטרף דעתו כשידע שאין דבריו קיימים, אלא אפילו במקום שאין צריך קניין ודיבוריו מתקיימים גם בלא קניין ואין כאן טריפת דעת במה שלא יתקיימו דבריו דהא יתקיימו – מכל מקום חוששין, דכיון שמבקש קניין אין לנו לעבור על דעתו, מפני שיש חשש שלא תסמוך דעתו בלא קניין. אמנם יש מהראשונים דסבירא להו כן דבמקום שצריך קניין אין קונים ממנו בשבת.

14. שולחן ערוך (או"ח, ש"ו, ט')

אסור לומר לאינו יהודי שילך חוץ לתחום בשבת אחר קרובי המת שיבואו להספידו, אבל חולה דתקיף ליה עלמא ואמר שישלחו בעד קרוביו, ודאי שרי.

15. ילקוט יוסף (שבת חלק ד', הוספות, הערות לסימן ש"ל, אות ז') בשם אביו

ולפי זה צריך לומר דלא דמי לההיא דשבת דמשום יתובי דעתה של היולדת התירו להדליק הנר בשבת, ואף על פי שהיא סומא, ששם באמת יש יסוד לפחדה ובהילותה של היולדת, שתחשוש פן יש איזו סכנה ממשית ורק בגלל החושך אין המטפלות בה רואות, ועל ידי פחדה תבא לידי סכנה... אבל לעניין לשלוח להביא קרוביו בשבת, נראה שלא חששו חכמים כל כך שיבוא לטירוף דעת או סכנה, כל שנמצא בידיים נאמנות של ישראל, וכולי עלמא ידעי שאין דבר העומד בפני פיקוח נפש וחזקה עליהם שיעשו כמיטב יכולתם בזריזות, ואין כל חשש סכנה בהיעדר קרוביו במחיצתו, ולכן לא התירו אלא שבות, ורק כשהחולה דורש זאת בפיו... ולפי זה נראה דבנידון דידן אין להתיר להעביר הודעה לקרוביו של פצוע, הואיל והוא נתון בידיים נאמנות של רופאי ישראל, ולבו בטוח במסירותם הרבה שיעשו הכל לרפואתו והחלמתו.

חולי נפש כחולים שיש ושאין בהם סכנה – באלו איסורים מחללים?

1. אליה רבה (או"ח, ש"ו, סק"י)

לפי זה יהיה ראוי להתיר אפילו לישראל כשאי אפשר בעכו"ם, וכל שכן לקרובים עצמם. ועוד דהא מדמה המרדכי לקונה קנין בשבת דרבנן, ותחומין נמי דרבנן. ולשון איסור והיתר הארוך כלל נ"ט: "התירו לשכור לו שליח" וכו'. ובאגודה פרק "השואל" כתב סתם דשולחין אחר קרוביו, ולא הזכיר מעכו"ם, גם הזכיר חולה סתם ולא כתב דתקיף ליה עלמא. וכן בהגהות מיימוניות ובפסקי רקנט"י סימן ק"ג.

2. שו"ת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה, ב', ק"פ)

בשנת תרי"ג נשאלתי מאחד מפה לבוב שבא לו ידיעה שאשתו תקיף לה עלמא בטריסקאוויטץ סמוך לדראהביטש, ונשאלתי אם מותר לנסוע שמה, והשבתי דנראה לפי עניות דעתי דמותר... ואף דשם אינו רק אמירה לעכו"ם שבות וכאן הישראל יסע בשבת, מכל מקום הא רכיבה בשבת גם כן אינו רק שבות... ובפרט שהוא בכפר או בעיר שאין לה מכיר שמה דבוודאי תהנה אם יבוא בעלה, ואם כן ספק פיקוח נפש דוחה שבת. ואף דהתוספות ריש פרק הזורק כתבו דאין מתירין שאר השבות, רק הקניה בשבת, מכל מקום נראה לפי עניות דעתי דכל שהוא לצורך החולה מתירין כל שבות... ואם תרצה לדעת כמה גדול כח שכיב מרע שחשו שלא תיטרף דעתו עליו, בוא וראה מה שכתב הרא"ש... שהתירו לשחוט לחולה שיש בו סכנה אף שיש נבילה מוכן שמא יקוץ החולה ויסתכן... ואם כן חזינן שהתירו בשביל צער החולה, מכל שכן להתיר שבות בשביל צער החולה; ואף ששם יש לחוש שיסתכן גם כאן יש לחוש כן, כן נראה לפי עניות דעתי.

3. עיתים לבניה על ספר העיתים (רי"ז, ס"ק ק"כ)

באחד שבא לו ידיעה מאביו בשבת שנחלה בחולי מסוכן ומבקש שיבוא תיכף לשם, אם מותר לו להבן לילך אליו חוץ לתחום... וממילא נתבאר דלכולי עלמא כל שהתירו שמותר לשלוח אחר קרוביו בשבת בשביל שלא תטרוף דעת החולה, הוא הדין דמותר להקרוב לילך חוץ לתחום מהאי טעמא כנ"ל, ואין לחוש שמא ימות עד שיבוא דמוקמינן על חזקת חיים.

4. שו"ת הרי בשמים (תניינא, קפ"ט)

באיש אחד מלבוב שהיה שמה ובא אליו טלגרם מלבוב בערב שבת אחר הצהרים מבן גילו חולה מסוכן דתקיף ליה עלמא שמבקש שיבוא אליו, ובא בשאלה אם יוכל לנסוע עם הבאהן אליו בשבת, וציווה המורה לשאול שנית על ידי טלגרם אם נחוץ להחולה ביאתו שמה, ובאה מענה שהחולה יש לו געגועים ואומר שאי אפשר לו להיות בלעדו, ועל פי זה הורה המורה להיתרא, ודורש חוות דעתי אם טב הורה... ואם כן הוא הדין כשביקש שיבוא אליו אחד מאוהביו או מקרוביו, אינו ברור שיהיה בזה טירוף דעת אם לא יעשה רצונו, ולא שרינין משום זה איסור דרבנן... ולפי עניות דעתי הוא תמוה, דמה עניין פיקוח נפש להחשש דשמא תיטרף דעתו?... ולפי עניות דעתי דבר זר הוא לומר כן, דאפילו להרשב"ם... הא ליכא רק חדא איסורא, מה שאין כן ברוכב על גבי בהמה בשבת הא איכא משום שביתת בהמתו אם היא שלו, ומשום מחמר... וגם משום משתמש בבעלי חיים, ושמא יחתוך זמורה... וגם איסור תחומין. ואטו נימא דאם הותר איסור אחד בשביל שלא תיטרף דעתו, יהיו ניתרין כמה איסורין?!... אולם עניין זה מסור להמורה להורות כפי צורך השעה שלא להקל בדבר למען לא יזלזלו ההמון בקדושת שבת חס ושלום, והמורה הזה מוחזקני בו שהוא בקי בחדרי תורה ואת האלקים הוא ירא בלי ספק, ראה שהעניין נחוץ להתיר והוראת שעה היתה ואין לערער עליו בזה.

5. שו"ת אמרי דוד, סימן ע"א

תלמיד חכם אחד, אמו שוכבת על ערש דוי, קראה לו על ידי טלפון כי יבוא אליה כי חפצה לראותו, ושאל לחכם והתיר לו לנסוע בהבאן מקאלאמיא ללבוב בשבת קודש... ומעתה מאן ספין מאן חשיב מאן רקיע להורות להתיר לנסוע על המסילה עשרים פרסאות בשבת וכמה איסורין יש כאן... כי זה הנוסע לקח אתו מעט כסף והרי עבר על שבות טלטול מוקצה, וגם ציווה לעכו"ם לקנוט בילעט ויש כאן מקח וממכר, הקונדוקטר בא אליו כמה פעמים ונתן לו הבילעט לנקבו. וידוע... דגם ביושב בקרון יש תחומין, ובזה יודה כל איש לנסוע על הבאהן או בקרון עם סוסים אפילו רק כבדת ארץ בשבת על כל פנים עובר על שבות דרבנן... דהיכא דנוסע עשרים פרסאות עובר על כל פסיעה... ומקונין בשבת לא נוכל למילף להיתר על שבותין רבים, ובפרט קניין עושה איסור שבות כמו רגע, והנוסע עושה ויעשה שעות רבות שבותין אין מספר ובוודאי אסור. ונקוט האי כללא בידך: כל היכא דהחולה צריך לאיש הזה לעמוד לשרתו לסעדו לתמכו לקרוא לו רופא ולהביא לו סמים לרפאותו – זה הוא בכלל פיקוח נפש ושרי לאיש לחלל שבת באופן הנ"ל ולנסוע, אבל כדי לראותו ולשמחו חלילה להורות היתר, וכל מה שמצינו מאחרונים שהתירו חשבו שיש פיקוח נפש שאי אפשר בלעדו, שאין להחולה איש שישמשנו ולפקח עליו, כל זה כתבתי להלכה.

6. שו"ת שושנים לדוד (ג', ד')

בדבר שנשאלתי באחד שבא לו טעלעגראם מלבוב בערב שבת קודש בשעה 11 שאמו הייתה חולנית כמה שנים והייתה מסוכנת מזמן רב בטרם בוא הטלגרם... שאל בלבוב אם הוא מוכרח ונחוץ שיבוא תיכף ובא לו תשובה על ידי טלגרם שנחוץ ביאתו כי אמו היא בקצה האחרון לא עלינו, ונסע בשבת... וייתכן לומר דהא דחיישינן לטירוף דעתו, היינו שיתגבר עליו חוליו כמו שהוטבע בטבע בני אדם כשהוא משתוקק שיוגמר רצונו ומאווי ונחצו באיזה דבר שנגמר בדעתו להיעשות, ורוצה שיתקיים הדבר, ואם הוא חושש שלא יתקיים אז נפשו עליו תאבל ויוכל להתגבר חוליו מפני טירוף דעתו. לא כן בדבר שאינו חדש והוא רגיל בכך, אך כעת אין הדבר לפניו ורוצה שיהיה התראות הדבר או האדם לפניו, אין בזה חשש טירוף הדעת, שהלוא הוא רגיל מקודם בזה שלא היה האדם הזה עמו ורק כעת מתגעגע לראותו והוי לו לנחת רוח אם היה רואהו, אבל על כל פנים תגבורת החולי וחשש טירוף לא יגרום אם אין האדם הזה בא לפניו, כיוון שרגיל עד עתה שלא יהיה לו התראות פנים, מה שאין כן בדבר שהוא חפץ ורוח תשוקה תתנוסס בקרבו שיושלם רצונו אחר פטירתו, אמדו חז"ל דעת וטבע האדם החולה לא עלינו שיוכל ליסבב מזה טירוף הדעת והוי כספק סכנה...

דאם נמציא חדשות מדעתינו לומר בכל דבר שיש בו חשש פיקוח נפש הלא נפל דינא דחולה שאין בו סכנה... שיאמר כל אחד שחושש פן יקראנו אסון... ובפרט לחדש ספק פיקוח נפש מדעתינו שמא יסתכן אם לא נעשה לו דבר זה ועל ידי זה נדחה איסור שבת או שאר איסור – אין לנו רק מה שחידשו חכמים ואמדו דעת החולה... על כל פנים לא נוכל אנחנו לחדש ספק פיקוח נפש אם לא קדמו אותנו חכמינו ז"ל הראשונים ולתת לכל אחד תורתו בידו ומקלו יגיד לו...

7. שו"ת אגרות משה (או"ח ה', י"ח, עמוד מ"ח)

לא מצינו היתר בשכיב מרע מחשש טירוף דעתו רק באיסור דרבנן, ותמוה מה שכתב בלבושי שרד משום פיקוח נפש. והטעם, דאף שטירוף דעת הוא מחלה שיש בה סכנה, הוא רק בבריא שיכול להרוג עצמו מחסרון דעת, אבל בשכיב מרע שאין בו חשש זה ליכא פיקוח נפש בזה, וצריך עיון לדינא.

8. שו"ת חלקת יעקב (או"ח, ק"ח)

באחד שבא לו טעלעגראם בשבת "אביו נחלה בחולי שיש בו סכנה, ותיכף לבוא", אם מותר לו לנסוע בשבת, הנסיעה צריכה להיות במסילת הברזל ויותר מ"ב מיל... ובנידון דידן השאלה היא לנסוע במסילת הברזל יותר מ"ב מיל, ולדעת הר"יף והרמב"ם... זה איסור דאורייתא... ועוד בנידון דידן צריך לעשות כמה איסורים, איסור תחומים...

ואיסור מוקצה ליקח מעות לקנות כרטיס הנסיעה, וגם איסור מקח וממכר בשעת קניית הכרטיס... אפשר גם כן לא שרי רק חד איסור דרבנן ולא תרי או יותר...

9. נשמת אברהם (א', סימן ש"ו, עמודים ש"ג-ש"ד)

ואמר לי הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל שטירוף דעת הוא מצב שעלול להיות מסוכן כל רגע או עבור החולה עצמו או עבור הזולת ולכן צריכים לחלל עליו את השבת ואפילו באיסורי דאורייתא, אם על ידי כן יכולים לטפל בו או כדי למנוע ממנו את טירוף הדעת, והוא הדין לגבי אדם בריא שעלול להטרף דעתו.

10. שו"ת שיח נחום (או"ח, כ"ג)

לפיכך, אם החולה לא ביקש זאת יש לשים לב שאזעקת הקרובים היא באופן שסביר להניח שיש להם שהות להגיע כשהחולה עדיין בחיים, ויהיה בהגעתם כדי ליישב דעתו ולהאריך חייו; אבל אם החולה מבקש זאת יש בעצם מילוי בקשתו משום שלא תיטרף דעתו עליו.

11. שו"ת יד חנוך, סימן ה'

ולדינא נראה לפי עניות דעתי דהכל לפי ראות עיני הדיין, אם יש בהחולה טירוף הדעת במידה מרובה, וגם יש לו גיגועין גדולים לראותם, ובפרט אם החולה אומר שמרגיש שבא לידי טירוף הדעת אם לא ימלאו בקשתו, והכל לפי המקום והזמן.

12. שו"ת ישכיל עבדי (ז', או"ח, כ"ב)

הנה לך מפורש יוצא, כי אין ההיתר מוחלט, בכל מין מקרה להתיר לישראל לחלל שבת בשביל זה, שביקש החולה להביא לו קרוביו, כי מה שהתירו הוא רק עניין שבות לשכור גוי... שיביא קרוביו... למוצאי שבת, כי עיקר ההיתר... להפיס דעתו של החולה... ומכיון שהוא בטוח שיבואו קרוביו, כבר נחה דעתו, אפילו באם יבואו במוצאי שבת, ואין חשש לטירוף דעתו של החולה שהוא יתלה דאולי היה איזה עיכוב בדרך כאשר קורה כן לפעמים רבות. אלא שאם הרופא רואה, שאם לא יבואו קרוביו תיכף, נשקפת סכנה להחולה, אז הדר דיניה, כחולה שיש בו סכנה דמותר לחלל עליו השבת באין פקפוק... דבחולה שלפי ראות עיני המורה, או הרופא, יש חשש סכנה בדבר אם לא יבואו קרוביו אצלו תיכף ומיד כפי שביקש, וכן כיוצא בזה, בהבאת הרופא או הרפואות אם יש חשש של עכבה בדבר, מותר לישראל ליסע בשבת להחישם, ואין שום נדנד איסור בזה.

13. שו"ת מנחת יצחק (ד', ח')

בנדון אם מותר להביא עמו תפילין לבית החולים שביציאתו שורפין כל מה שהביא עמו... והנה אף דבילודת חזינן, דמשום מייבתא דעתה, שרינן אף מלאכה דאורייתא של הדלקת הנר, אף שהילודת בעצמה אינה מבקשת כלום, מכל מקום אין כל הנידונים שוים, והתם פסיקא להחכמים דהוי פיקוח נפש, והכא לא התירו רק על פי בקשת החולה כנ"ל.

14. שו"ת שבט הלוי (ח', ס"ה)

ויש לומר דלא פליגי הגדולים, דאם יש חשש של ממש של טירוף דעת החולה יש לצדד בזה, וגם באמת לא ברור לי אם הפרי מגדים באמת כיון בזה... בכל אופן אין דעתי להתיר סתמא איסור תורה בשביל חולה שלא ישב לבד, אם לא שיש רגלים לדבר שיכול לצמוח מזה ספק פיקוח נפש, ואין זמן להאריך.

15. ילקוט יוסף (שבת, חלק ד', הוספות, הערות לסימן ש"ל, אות ז') בשם אביו

וכן בנידון דידן שעצם הופעת קרובי הפצוע תורמת להעלאת רוחו וליישוב דעתו, דבר שעשוי להוות גורם מציל ומסייע כידוע במקרים רבים. ונוסף לזה הרי הם מסוגלים להושיט גם עזרה ממשית על ידי טיפול מסור ותמידי לחולה, וכן אף להזעיק לעיתים תוך הכרת הנפגע רופאים מתאימים מיוחדים.

16. חוט שני (שבת ד', פרק תשעים ואחד)

כלל הדברים: יש מצבים של טירוף הדעת, שיכולים להיות הגורמים לפיקוח נפשו, ויש מצבים שאינם גורמים לפיקוח נפש וכנ"ל.

17. נשמת אברהם (א', סימן ש"ו, עמוד ש"ג)

ואמר לי הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל דלפעמים מותר אפילו לחלל שבת באיסורי תורה אם צריכים לכך, למשל כדי להביא את הבן לפני האבא אם יש באמת ספק שיטרף דעתו ויסתכן, עד כאן דבריו. ולכן, בכל מקרה ומקרה חייבים לשקול במאזני צדק מה מותר ומה אסור לעשות עבור חולה כזה.

18. שו"ת שבט הלוי (ח', ס"ה)

וגם ידוע שאם רואים בבית החולים שאין מי ששואל בשלום החולה ומתעניין עליו, לפעמים יש חשש זלזול במצב החולה.

19. הרב מרדכי הלפרין, רפואה מציאות והלכה (עמודים 65-68)

כבר כתב הרב ואזנר בתשובתו כי רופאים שאינם שומרי תורה רגילים לפעמים להתיימשש מהר מתקוות חיי החולה. לדעתו, שהיית בן משפחה ליד מיטת חולה מחוסר הכרה יכולה לפעמים למנוע התיימששות מוקדמת כזו. ואכן, הנסיון היום יומי שלי, הן כבן משפחה של חולה והן כרופא, הוא חד משמעי: כאשר בן משפחה שוהה ליד מיטת החולה הדבר מהווה תמריץ הכרתי ותת הכרתי לסגל הרפואי להקדיש לחולה מאמצים רבים יותר מאשר היו מקדישים ללא שהיית בן המשפחה. יתר על כן, הנסיון היום-יומי מוכיח כי תופעה זו קיימת לא רק לגבי חולים מחוסרי הכרה אלא גם לגבי חולים בהכרה מלאה. יתר על כן, לא רק שאינני משוכנע שתופעה זו קיימת רק לגבי "רופאים פשוטים שאינם שומרי תורה", אלא נראה לי בודאות מלאה שהשפעה כזו קיימת גם על רופאים רבים שהם שומרי תורה, ואפילו בני תורה. אחת הסיבות לכך היא העומס הגדול המוטל על הצוות הרפואי, הן רופאי הבית והן צוות האחיות. עומס כזה מקשה מאוד על הצוות הרפואי להתמסר למאושפז. אולם דוגמא אישית של בן משפחה מסור שאינו מש מעל מיטת החולה עשויה לפעמים להוות תמריץ למאמץ נוסף של הרופא וצוות הסיעוד. מאמץ נוסף כזה בחולה שיש בו סכנה עשוי בהחלט להיות לפעמים הגורם המטה את מצב החולה ממוות לחיים.

20. ירושלים במועדיה (שבת, עמוד שני"ד) בשם הרב שלמה זלמן אויערבאך

חולה שיש בו סכנה חס ושלום, האם רשאים בני המשפחה ליסוע להיות עמו בבית החולים? ומה הדין אם החולה מבקש שיביאו אליו את קרוביו, האם מותר לחלל שבת כדי להודיע להם, והאם רשאים הקרובים לעשות מלאכה כדי לבוא? תשובה: דעת אדמו"ר זללה"ה שאין רשאים בני המשפחה לנסוע בשבת להיות עמו, ואפשר שבאופן שאין שום אחד מבני המשפחה איתו יסע אחד מבני המשפחה להיות עמו, משום שהרופאים מתייחסים במסירות יתר כשאחד מהמשפחה עומד עליהם לזרזם, והמציאות מוכיחה שיש בנוכחות בני המשפחה תועלת לטיפול הרפואי הניתן על ידי צוות בית החולים, וכן ראיתי אצל אמי עליה השלום ששמרה במסירות על אדמו"ר זללה"ה ועל אחותו עליה השלום (בזמנים שונים), וכמה פעמים העירה לרופאים והזכירה פעולות מסוימות שצריכות להיעשות. ולעניין להתלוות לחולה שיש בו סכנה בשעת נסיעתו לבית החולים, הובא בזה דברי החזון איש שכתב שהוא מזרז שיסעו עם יולדת לבית החולים.

21. פרופסור חיה גרינברגר וד"ר פנינה מור (אסיא, צ"א-צ"ב, "השפעת נוכחות אדם קרוב ליד חולה שיש

בו סכנה על סיכויי החלמתו – נתונים רפואיים ומשמעותם להלכות שבת", עמודים 81-103)

יש קשר ברור בין דחק נפשי ודינאמיקת החולי, המבוסס הן על עקרונות הפיסיולוגיה והן על בסיס החקר האפידמיולוגי שבוצע. יש עדות לכך שנוכחות קרובי משפחה על יד מיטת החולה מורידה דחק נפשי הנובע מעצם החולי וגם מנסיבות האשפוז. עדות זו מתבססת על ממצאים אמפיריים כמותיים וגם על דברים שנאמרו על ידי החולה, בני המשפחה והאחיות.... נוכחות קרובים על יד מיטת חולה מסוכן לצורך עידוד נפשי תורמת לרומם את רוחו. לשם כך הותרו איסורי דרבנן. רוב הפוסקים אינם משערים שהתרומה מגעת לרמה של פיקוח נפש... אלא אם כן מדובר בחולים מיוחדים או כשיש הוכחות אובייקטיביות (חוות דעת רפואית, או בן משפחה) שלנוכחות בן המשפחה יש "צד לנפשות". ייתכן ובחלק מהמקרים השאלה לגבי התרת איסורי תורה כדי לשהות במחיצת החולה לצורך עידוד נפשי הינה תיאורטית, מאחר והשהייה תהיה נחוצה בכל מקרה להמרצת הצוות ולמתן מידע... לגביהם ניתן להתיר איסורי תורה... מצוקות נפשיות יכולות להוות מצב של פיקוח נפש במקרים מסוימים. יש בספרות עדות לכך שנוכחות קרוב משפחה יכולה להשפיע על מהלך הריפוי. מספר מחקרים הצביעו על כך שלחלק מהחולים הצורך נתפש כחיוני עבורם יותר מצרכים פיזיים בסיסיים. הן בני משפחה והן אחיות, על בסיס תצפיות והערכות מצב של החולים בנסיבות שונות, הצביעו על תוצאות חיוביות (למשל, גמילה קלה יותר מתמיכה נשימתית) בהליך הריפוי, בעקבות נוכחות קרובי משפחה. אם הקהילייה המקצועית ו/או הציבור הרחב יתפשו שהיית חולה במצב מסוכן ללא קרובי משפחה על ידו כמצב המוסיף סיכון לחולה, נראה כי תהיה לכך משמעות הלכתית.

חולי נפש כחולים שיש בהם סכנה – הפסיכוזה

1. תענית (כ"ב:)

תנו רבנן: עיר שהקיפוה נכרים או נהר, ואחד ספינה המיטרפת בים, ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין, ומפני רוח רעה – על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית.

2. רש"י (שם)

מפני רוח רעה – שנכנס בו רוח שידה, ורץ והולך, ושמא יטבע בנהר או יפול וימות.

3. הגהות מיימוניות, הלכות מאכלות אסורות (פרק י"ד, סק"ב) בשם רבי יעקב מקורשי"ן

שאלו לרבי על נכפה אחד והיה רוצה עכו"ם אחד לרפאותו ולהאכילו מאכל אחד לרפואה שנראין הדברים שיש בו שרץ העוף לפי העניין, והשיב כי נכפה חולי גדול וכמכה של חלל דמי, ופעמים שמסתכן ונופל באור או במים, ומותר אם הרפואה ידועה, ואם אין הרפואה ידועה אין להתיר...

4. שו"ת חתם סופר (ב', ע"ו)

ומכל מקום נראה לי בפיקוח נפש הולכים להקל, ויש לסמוך אמהרש"ל בשם הר"י הנ"ל להאכילו דבר איסור אם הרפואה בדוקה.

5. שו"ת פרי הארץ (ג', יו"ד, ב')

איש יהודי יצא מדעתו באופן שיוצא יחידי בלילה שהוא אחד מן הסימנים, והוצרכו לאוסרו בכבלי ברזל כמשפט השוטים... אני למד דגם שוטה כנדון שלפנינו חולי של סכנה מיקרי... וזה פשוט אשר עין בעין רואה מתוך השטות כמה מקרים רעים ופגעים רעים יזדמנו לו אם לא שאוסרין אותו בכבלי ברזל, ודבר זה אין צריך לפנים.

6. שו"ת אדמת קודש (א', יו"ד, ו')

הנה... לדעתי דעת הדיוט פשיטא לי דודאי חולי זה הוא חולי שיש בו סכנת נפשות ואף שאינו מסוכן... שימות מחולי זה, מכל מקום מסוכן הוא שהוא בידו ימית עצמו, ולכן נזהרין בני אדם שאינם מניחין אצלו שום כלי משחית, אפילו מחט קטנה, וגם מניחין בידו ורגליו כבלי ברזל כדי שלא יחנוק עצמו בידיו ולא יפיל עצמו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. וזה ימים לא כביר שקרה מקרה זה לאשה יולדת ולא השגיחו עליה קרובותיה לשומרה כמצטרך, וקמה ממיטתה והלכה יחיפה לחצר אחרת בסוף אותו מבוי, והשליכה עצמה בתוך הבור והיה הבור ריק, וחיפשו אחריה ומצאו אותה בבור והוציאוה וחייתה. אך אירע כמקרה זו לאשה אחרת ומתה בבור, ודין גרמא טירוף ובלבול הדעת, רחמנא ליצלן מהאי... וכמעט לבי אומר לי שהאריכות בזה היא כמשנה שאינה צריכה ותו לא מידי.

7. שו"ת חבלים בנעימים (ד', או"ח, י"ג)

אבל נראה להתיר הכא, מפני ששוטה הוא חולי של סכנה. והנה יש שוטים שונים אך בכללם הם מתחלקים לשני סוגים: (א) עצבנים בעלי מרה שחורה. (ב) משוגעים מתגעשים זורקים אבנים ומשברים כלים... ואם כן הכא לעניין יום הכיפורים אם יש חשש שישתטה, ודאי דמותר לאכול, דלכל הראשונים רוח רעה עיצבון היא חולי של סכנה

מצד עצמו. ולרש"י כל שיגעון מותר כדי שלא יסתכן על ידי טביעה או נפילה, והוא הדין שמצוי שיסכן גם אחרים בשטותו.

8. אשל אברהם (חולין, פירות גינוסר, סימן כ"ג)

ואולי במרה שחורה יש חשש סכנה לחייו כי באם יבוא למצב מרוגז מאוד יטרוף נפשו בכפו, וכן בנשכו כלב שוטה אולי יש בזה סכנה לחייו ממש.

9. שו"ת מנחת יצחק (א', קט"ו)

ונחזור לנדון סכנת טירוף הדעת... אמנם היכא דיש סכנת נפשות מטירוף הדעת, שיזיק לעצמה, ואם כן אם תיטרף דעתה בשעת העיבור, מה שיזיק לעצמה גם העיבור בכלל, וממילא הוי סכנת נפשות גם להעיבור.

10. שו"ת אגרות משה (אבהע"ז א', ס"ה)

הנה ודאי צדק כבוד תורתו הרב ששטות הוא עניין סכנה, לא רק לעצמה אלא גם להילדים הקטנים, שאף מי ששטותו אינו לעשות רע, אפשר להתהפך שתוצאה לעשות רעה לעצמה ולהילדים חס ושלום ואי אפשר להעמיד שומרים על זה.

11. שו"ת שבט הלוי (ד', או"ח, ל"ד)

אדם (גדול) שעלול לאבד צלילות דעתו ולחיות כשוטה שייפטר מן המצות, וניתן להצילו אם יחללו עליו שבת – האם חייבים להצילו?... הנה פשוט לדידי דלהציל אדם שלא יתהפך מפיקח שולט על עצמו לשוטה גמור שאינו שולט על עצמו הוא פיקוח נפש גמור, וכמבואר תענית... ופשיטא דנכנס רוח רעה לאו דוקא אלא כל אבידת הדעת כן הוא דזיל בתר טעמא דשמא יטבע או יפול, וזה שייך בכל שוטה, ומהאי טעמא כתבו הפוסקים דנכפה בגדר פיקוח נפש ממש.

12. שו"ת תשובות והנהגות (א', חו"צ, תתפ"ג)

ועוד שבשוטה גמור יש גם בעצם שטותו חשש פיקוח נפש שעלול לחבל בעצמו.

13. שו"ת ברית שלום (ב', חו"מ, י"ז)

לעניות דעתי כל סכנה פסיכית עלולה להביא את האדם לידי סכנה פיסית, כי אינו יכול לשמור את עצמו.

מעמד חולי הנפש כחולי שיש בו סכנה

1. יומא (פ"ה)

וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם: מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?... רבי שמעון בן מנסיא אומר: "ושמרו בני ישראל את השבת", אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו, "וחי בהם" – ולא שימות בהם. אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמואל דלית ליה פירכא... ואשכחן ודאי, ספק מנא לן? וכולהו אשכחן ודאי, ספק מנא לן? ודשמואל ודאי לית ליה פירכא.

2. רמב"ם, הלכות שבת (ב', ג')

ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" – ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלום בעולם, ואלו המינים שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר: "וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם".

3. בית מאיר (או"ח, ש"ל)

כיון דכל עיקר היתר חילול הוא כדי שישמר שבתות הרבה, ותינוק שנשבה... הוא בחזקת שלא ישמור שבת כיון שנשבה בקטנותו וסובר שגוי הוא; ואף ששמואל למד ההיתר מן הפסוק "וחי בהם", מכל מקום מסתמא לא פליג לדינא על התנא שלמדו מן "ושמרו", ומודה שעל מי שהוא בחזקת ודאי שלא ישמור שאין לחלל עליו. וכן מומרת מעוברת...

4. שם, תשובת רבי עקיבא איגר

ולבי מהסס בזה הרבה, דהרי הרבה טעמים נאמרו בגמרא, ולחד תנא ילפינן מקל וחומר... אם כן הוא הדין דעל כל גופו מחללים שבת. וגם היא גופא קשיא, כיון דדרשינן "וחי בהם" – ולא שימות בהם, מנא לן לומר דהוא דווקא היכי דישמור שבתות הרבה? ואי דאמרינן דהתורה הקפידה דווקא על חיות אדם שישמור מצוות, אם כן גם בעיקר ציווי להחיות נימא דנפש כזה מותר להורגו דאין מצווין להחיות רק מי שיקיים מצוות! אלא ודאי דאמרינן דהתורה חסה על נפש מזרע ישראל, הכי נמי נימא דהותר חילול שבת כדי להחיות נפש מזרע ישראל, והדבר בעיני קשה למאוד להחליט כדעת כבודו נ"י.

5. שו"ת מהרש"ג (א', או"ח, נ"ג)

והרי התם לא שייך הטעם כדי שישמור שבתות הרבה כיון דבלאו הכי לא ידיע לשמירת שבתות אחרות, ועל כורחך דהטעם ההוא הוא לאו דווקא, והוא רק כשאר דברי אגדה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, ובאמת בכל עניין מותר לחלל שבת עבור פיקוח נפש של אדם מישראל. ולכן נראה לפי עניות דעתי עיקר למעשה בעניין נידון דידן דמותר לחלל שבת עבור הולד אף בדברים שאינם שייכים למצות מילה רק לעניין פיקוח נפש של הילד.

6. ביאור הלכה (או"ח, שכ"ט, ד"ה "אלא")

אבל לדינא לא תלוי כלל במצוות, דאין הטעם דדחינן מצוה אחת בשביל הרבה מצוות, אלא דחינן כל המצוות בשביל חיים של ישראל, וכדיליף לה שמואל מ"וחי בהם" כדכתב הרמב"ם פרק ב' מהלכות שבת... וכמו כן לכל הני תנאי דילפי לה ממזבח וממילה וממחנתת מוכרח דאחיים של אדם קפיד רחמנא (בר מההיא דחלל שבת אחת וכו')... ולפי זה ברור דאפילו קטן מרוצץ נמי מחללין אף על פי דלא ישמור שבתות, גם לא יתוודה ולא יבוא לכלל גדול, אף על פי כן מחללין, וכמו כן הוא הדין חרש ושוטה אף על גב דאינן בני מצוות, מכל מקום מחללין עליהם,

דהא דלא מקיימי מצוה הוא משום אונסייהו. ולא נפיק מכלל זה אלא ישראל מומר להכעיס דעובר במזיד, אבל חרש ושוטה התורה פטרינהו מחמת אונסייהו, ומלבד זה גבי חרש ושוטה פשיטא דמחללין עליהם שבת דהא אפילו נהרגין עליהם, דגם הם בכלל "איש".... ולא ידעתי מה היה לו לבעל הלכות קטנות שנסתפק בזה... ודבריו תמוהים מאוד.

7. ילקוט יוסף (או"ח, שכ"ט, ה')

מותר לחלל את השבת גם עבור פיקוח נפש של חרש או שוטה.

8. שו"ת נצר מטעי, סימן ח'

וכן מוכח דבר זה לפי הדרש... בשמו של רבי שמעון בן מנסיא... אם כן במקרה שהוא בריא בגופו אבל חולה ברוחו, והיום הוא לא יכול לקיים מצוות כי שוטה פטור מכל המצוות, מצוה לחלל עליו שבת כדי שישמור שבתות הרבה, וזה פשוט וברור לפי דרשא זו, וכך הבין בזה גם הגאון בעל חתם סופר...

9. חוות בנימין (א', י"ד)

אליבא דרבי שמעון בן מנסיא, כל עיקר הדין של פיקוח נפש בהצלת נפשות ממוות, שדוחה שבת וכל שאר איסורי תורה, הוא מצד ההצלה הרוחנית – כדי שישמור שבתות הרבה.

10. הנצי"ב מוולוז'ין, העמק שאלה (שאלתא א', סק"ח; שאלתא קס"ז, ס"ק י"ז)

ושם הוכחתי דבספק סכנת העובר אין מחללין את השבת, וכקושיית רבא ביומא על זה הדרש: "וכולהו נמי אשכחן ודאי, ספק מנלן?", והיינו דדייק בה"ג אי ידעינן דמיתעקר ולדה.

11. שולחן ערוך הרב (או"ח, ש"ו, כ"ט) וקונטרס אחרון (שם, סק"א)

מי שנודע לו בשבת שהוציאו נוכרים את בתו מביתו להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל להצלתה... ואפילו אם יצטרך לעשות מלאכה גמורה להצלתה, ואפילו אם הוא ספק אם יצילנה...

ומכל מקום הכא בהצלת עבירה (צריך עיון) אם מחללין מספק, דהא אמרינן בגמרא פרק בתרא דיומא דדוקא מ"וחי בהם" מוכח דמחללין מספיקא, אבל משום שאמרה תורה "חלל עליו" כו' לא ידעינן בספיקא, עיין שם. ומיהו בר"ן פרק יום הכיפורים מבואר בהדיא דמחללין אפילו בעובר מהאי טעמא, ואפשר דלבתר דגלי לן קרא דמחללין מספק גבי פיקוח נפש, אם כן הוא הדין בשביל שישמור שבתות הרבה, שהוא חשוב גם כן כפיקוח נפש... וצריך עיון.

12. אשל אברהם (חולין, פירות גינוסר, סימן כ"ג)

סוף דבר, גדר פיקוח נפש שדוחה רכיב אתרי רכשי, ובמקום שלא יספיק האחד – ישלימו השני.

13. שו"ת שבט הלוי (ג', או"ח, ל"ז)

ונראה דשתי היסודות אמת הן... והיינו דדרשינן שתי הדרשות להקל, דכל טעם בפני עצמו כדאי לחלל עליו שבת... וזה אתי שפיר לשיטת רבינו עקיבא איגר.

14. מנחת אשר (שמות, סימן ס')

אך באמת נראה דאף למסקנת ההלכה גם דרשה זו ד"כדי שישמור שבתות הרבה" תקפה, דאילולי שהיה זה הלכתא פסיקתא לא היה הר"ן מביא דרשא זו... הרי דגם סברא זו נפסקה להלכה. וגם הרמב"ם הביא דרשה זו... אלא דמסברא זו לא ידענו אלא ודאי פיקוח נפש ולא ספיקו ומשום הכי צריכין לדרשה ד"וחי בהם".... אך לפי זה יתחדש

דאסור לחלל שבת בשביל הצלת עובר אלא ביכול להציל בוודאי ולא בספק הצלה, אך נראה פשוט להלכה דאין הדבר כן אלא מותר לחלל את השבת בכל ענייני הצלת העובר.

אלא נראה בזה כמו שכתב בשולחן ערוך הרב דלאחר שלמדנו מ"וחי בהם" דספק פיקוח נפש דוחה שבת בא זה ולימד על זה וממילא ידעין דאף במה שהותר לחלל שבת כדי שישמור שבתות הרבה לא רק בוודאי נאמר אלא אף בספק, וממילא הדין כן לגבי הצלת העובר וכן לגבי הצלת אדם משמד... ועיין מה שכתב המאירי ביומא שם דמחללין שבת בשביל חיי שעה משום שבשעה מועטת יכול לשוב בתשובה, וודאי שכל דבריו לא נאמרו אלא לרווחא דמילתא דגם על חיי שעה דחרש ושוטה מחללין את השבת.

15. רמב"ם, פירוש המשנה, שבת (ה', ה')

רוח רעה קורין לכל מיני "אלמאלנכיליאת", ויש מהן מין שהחולה בורח ויוצא מגדרו כשרואה אור או כשהוא נמצא בין בני אדם, וימצא נחת רוח ותשקוט נפשו בחושך ובבדידות ובמקומות השוממין, וזה מצוי הרבה בבעלי המרה... וזה החולה הוא חולה שיש בו סכנה, ובתנאי שאי אפשר להעבירו למקום אחר ולא להסתיר את האור ממנו.

16. מהרי"ל, הלכות שבעה עשר בתמוז ותשעה באב, אות י"א

על שהיה חסר דעת ונתרפא מיום אל יום, שאלו ממהר"י סג"ל איך ינהוג בשבוע של תשעה באב ובתשעה באב, והיה מורה לאכול בשר ולשתות יין כל השבוע, וגם לא להתענות בתשעה באב.

17. שו"ת חתם סופר (א', פ"ג)

אחד מתושבי קהילתנו, ספרדי אשר זה שנתיים הלך לעולמו, הניח בן אחריו שהוא לעת הזאת בן שבע שנים, והנער בכל מעשיו כמתעתע, מדבר ואך קול דברים ובעצמו אינו יודע מהו מדבר, שומע בעת מדברים אליו ואינו יודע תכלית שום כוונה מיוחדת על בוריה ממה שדיברו אליו, אינו לא חרש ולא אילם אף לא פיקח, כל מעשיו רמיזותיו קריצותיו תנועותיו מוכיחין מעידין ומגידין אשר הוא שוטה ודעתו קלישתא מאוד. ואחרי אשר אבי הנער הלזה הניח עיזבון גדול וסך עצום ואין יורש אחר זולת השוטה הזה, הנה קרובי הנער אספו הרופאים המומחים מנוסים ומוחזקים שבעיר הזאת לדעת מה יהיה משפט הנער וכדת מה לעשות למצוא מזור ותרופה לתחלואי גופו ונפשו. והרופאים כולם פה אחד כי יש בו מעט דעת ודעתו קלישתא ואין רפואה אחרת למכתו אם לא בעיר וויען או בעיר וואצין סמוך לפעסט אשר שמה הוקם בית חינוך מורים מחנכים מלמדים לאלה דעת ומזימה, ואם יבוא שמה בודאי בלי שום ספק יעלה מעלה אחר מעלה בדעת, ואף כי לא יהיה חריף כשאר בני אדם על כל פנים יגיע למעלה להיות בעל אנושי לישא וליתן לכלכל דבריו במשפט לטרופ טרף לו. וזהו מקום השאלה - כי אחרי אשר יתן שמה אף כי אי אפשר לשלוח לו ולהכין לו די מחייתו בכשרות, אף לא יניחו להוביל לו שמה דבר ממקום אחר והוא צריך להיות בחברה ואגודות כל הנמצאים שמה ואף במאכלן ומשקן, אם רשאים למוסרו שמה כיון שבודאי יאכל נבילה וכל טרפה, או לא?...

דמובן מדבריו שאם יגדל כך בשטותו לא אתי לכלל מצוות לעולם כי שוטה כזה פטור מכל המצוות, ועל ידי זה שאנו מכניסים אותו לבית החינוך הנ"ל נביאהו לכלל דעת ויתחייב וישמור מצוות ה' ותורותיו, היה נראה לכאורה בפשטות להתיר... להוציאו משטיותו ולהכניסו לדת יהדות... מוטב שיחלל תורה זמן מה כדי שישמור מצוות הרבה... אבל הכא למה נאכילהו איסורא כדי שיבוא לידי חיוב? הא רחמנא פטריה!... לצורך מצוה שרי... ומכל שכן הכא להביאו לחיי עד לקיים כל התורה, על כן נראה לי בפשטות להתיר... ברם דא צריכא כשהוא מחוייב במצוות ולא הגיע לכלל שוטה שדיברו בו חכמים בכל מקום ואיננו אלא משום צורכי עולם הזה ועסקיו וכדומה, לכאורה אין ספק שאין להתיר שום איסור בשביל זה, ומוטב שיהיה שוטה כל ימיו ואל יהיה רשע שעה אחת לפני המקום

ברוך הוא, ומכל שכן שלא נעשה אנחנו איסורא זוטא בשבילו, ואם זה מקרי ספי ליה בידיים אסור לנו למיספי בידיים... אך לפי עניות דעתי אין כאן ספי בידיים...

מכל מקום בהא סלקינן דלרוב הפוסקים משמע בפשיטות דבמה שמעמידו אצל נכרים אינו כמאכילו בידיים... והכא נמי בנדון שלפנינו אין אומר דבר אלא שמשכירו לרפאותו ולזונו ובמה שירצה... אם כן הכי שרי, ובתנאי שכשיגיע לבן י"ג שנים ויום אחד יוציאווהו משם על כל פנים, זה נראה לעניות דעתי מעיקר הדין, ומכל מקום העידו קדמונינו ז"ל שעל ידי מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, עדיין אני אומר מוטב שיהיה שוטה כל ימיו וכו'.

18. אשל אברהם (שם)

תבנא לדינא, נראה לכאורה ברור שמותר לחלל שבת וכדומה כדי לרפאות את השוטה משטותו, וכל שכן שאין לחוש למוסרו לבית חולים כזה שיהיה מוכרח לאכול מאכלות אסורות אם אין בית חולים כשר. ואם יש מקום חשש הוא רק בשוטה כזה שאין רפואה למכתו ומוסרים אותו לבית חולי הרוח לרווחתם של הבריאים אז יש מקום להסתפק אם הוא בגדר ספייה בידיים, אבל במקום שהוא לרווחתו ולישועתו גם לאחרים מותר לחלל שבת וכדומה. ומה מאוד נפלאתי כאשר במצאת בתשובת חתם סופר... ודן לאיסורא... והוא דן מצד טעמים כל כך קלושים מצד שמאכלות אסורות מטמטמים לבו של אדם, ומסיים שמוטב שיהיה שוטה כל ימיו ולא יהיה רשע שעה אחת לפני המקום, ולא אבין לרשע זאת, כי מצוה רבה היא להשיב נפשו לתחייה... ובר מן דין נראה כי חולי הרוח ישפיע גם על הגוף ויקצרו חייו כי רק החכמה תחייה את בעליה, ורוח איש יכלכל מחלתו ורוח נכאה מי ישאנה, מלבד מה דרק אדם שיש לו דעת לשמור את עצמו יש לו מזלא, ובלי דעת רחמנא ליצלן נכונים לאדם פגעים רעים מכל צד ככסלא לאוגיא.

19. שו"ת אדמת קודש (א', יו"ד, ו')

קם דינא דנידון דידן לסברת הרמב"ן והריטב"א והגהות מיימוניות, גדולי ישראל המה, ודאי דשרי להאכילו לשוטה זה רפואה זו של נבילה, ומוטב שנעבור על לאו זה ד"לא תאכלו כל נבילה" ולהאכילו בידיים, כדי שיתרפא וישמור אחר כך את חוקי האלוקים ואת תורותיו וכל חוקיו.

20. רבי עקיבה יוסף שלזינגר, בית יוסף חדש (צ"ד).

והספק נופל אם פיקוח נפש דדרשו "וחי בהם" וגו' אם דווקא על גוף או דילמא גם על נפש... והסברא מכרעת דהוי כפיקוח נפש לכל דבריו דזיל בתר טעמו כדי שישמור שבתות הרבה, ועך דרך זה כתבנו בעזרת ה' בתשובותינו חלק או"ח, להציל אדם מרוח הרעה שיגעון רחמנא ליצלן דין פיקוח נפש יש לו, דמה לי מת ומה לי כאילו מת ועבר ובטל באופן שלא יכול לקיים מצוות דאיכא בזה פיקוח נפש כדי שישמור שבתות הרבה. ואם כי מכמה תשובות של גדולי ארץ לא משמע כן, מכל מקום דעתנו נוטה בפיקוח נפש להקל, ולדונו כפיקוח נפש.

21. נשמת אברהם (א', סימן שמ"ג, עמוד תר"ב), בשם הרב יוסף שלום אלישיב

וכשדיברתי עם הגרי"ש אלישיב שליט"א אמר לי שקטן פטור ממצוות אך שוטה אינו פטור אלא כאילו אינו קיים וגרוע מקטן, וכפי שחייבים לחלל עליו את השבת כך צריכים לטפל בו כדי שיתרפא ויהיה שפוי בדעתו ויתחייב במצוות אף על פי שאין בו סכנה ממחלתו. ואפילו אם הטיפול הוא על ידי שנאכיל לו בידיים מאכל או שתייה שאסור מן התורה ואפילו אם יתרפא ויתחייב במצוות רק לכמה ימים לפני שחוזר למצבו הקודם, חייבים לעשות זאת.

22. בעקבי הצאון (סימן י', עמוד נ"ה) בשם הרב חיים מבריסק

וממורי ורבי הגאון רבי יוסף דב הלוי סאלאוויטשיק ז"ל שמעתי, בשם זקנו הגאון ר' חיים ז"ל, דאפילו כשאין שם חשש שכזה, להציל משיגעון גרידא דינו כסכנת נפשות. ואף דקיימא לן בשולחן ערוך דעל סכנת אבר אין מחללין את השבת במלאכות דאורייתא, שאני חשש שיגעון, שדינו כסכנת כל הגוף.

23. הרב גיורא ברנר, קובץ בעלי אסופות (תשע"ג)

חולה אלצהיימר שיל ידי רפואות וטיפולים הכרוכים בחילול שבת נוכל לעכב את מחלתו כך שיישאר בר חיוב מצוות זמן רב יותר, נראה להחשיב טיפולים אלה כפיקוח נפש ולהתיר לעשותם בשבת (וכן הסכימו הרב נבנצל והרב רבינוביץ').

24. אנציקלופדיה הלכתית רפואית (ז', עמודים 570-571)

מניעת מחלת נפש, והצלה מפני התפתחות מחלה כזו, נחשבת כמצב של פיקוח נפש. לפיכך, מותר לחלל שבת, ולעבור על איסורים, כדי להציל אדם ממחלת נפש... בין הפוסקים מצינו מי שהדגישו שהגדרת שוטה מבחינת פיקוח נפש הוא דווקא מחמת הסכנה הגופנית... ויש הסוברים, שגם כדי שישמור שבתות ומצוות בעתיד, מותר לעבור על איסורי תורה ולחלל שבת. טעמים: להלכה נשאר גם הטעם של "וחי בהם, ולא שימות בהם", וגם הטעם של "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".

חולי הנפש כחולי שאין בו סכנה

1. שולחן ערוך (או"ח, שכ"ח, י"ז)

חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, (הגה: או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אף על פי שהולך כנפל למשכב דמי), אומרים לאינו יהודי לעשות לו רפואה אבל אין מחללין עליו את השבת באיסור דאורייתא, אפילו יש בו סכנת אבר; ולחלל עליו ישראל באיסור דרבנן בידיים, יש מתירים אפילו אין בו סכנת אבר; ויש אומרים שאם יש בו סכנת אבר עושין בשנינו, ואם יש בו סכנת אבר עושין בלא שנינו; ויש אומרים אפילו יש בו סכנת אבר אין עושין לו דבר שהוא נסמך למלאכה דאורייתא, ודברים שאין בהם סמך מלאכה עושין אפילו אין בו סכנת אבר; ודברי הסברא השלישית נראין.

2. שו"ת הרי בשמים (ב', קפ"ט)

אבל מכל מקום שרי אמירה לנכרי דהוא שבות דלית ביה מעשה, וכהא דקיימא לן בשבת קכ"ט: "כל דבר שאין בו סכנה אומר לנכרי ועושה", ובשולחן ערוך א"ח סימן שכ"ח סעיף י"ז הובא שלוש דיעות בזה לענין אם שרי לישראל לעשות שבות דרבנן עבור חולה שאין בו סכנה, וכתב שם דדברי הדיעה השלישית נראין דאפילו כשיש סכנת אבר אחד לא שרי להישראל לעשות שבות דרבנן כי אם על ידי שנינו, עיין שם... ואם כן יש לומר דבשהחולה מבקש שיבוא אליו אוהבו, על כל פנים הוה ליה דבר זה כמו דבר שאין במניעתו סכנה דצריך לעשות על ידי עכו"ם, והוה ליה כמו בחולה שאין בו סכנה בחולי כל הגוף דעל ידי עכו"ם שרי והישראל בעצמו אסור לעשות אפילו שבות דרבנן.

3. מרדכי, שבת (רמז תס"ד), בשם רבינו תם

וכי חולים נביאים הם או בקיאים הם? אך כיון שיודע החולה או החיה שהוא שבת או יום כיפורים ואומר 'צריך' ואינו יכול לסבול מחמת החולי – מאכילין אותו, ואפילו סבורים החולים שאינן מסוכנין, שהיכן מצינו סכנה לנשיכת כלב שוטה למות או כההיא דרב אשי ומר זוטרא? ואף על פי שרוב חולים לחיים – הקילו בפיקוחם מספק, וכן בטירוף דעת. ולישנא ד'מיית' אל יטעך שכן לשון התלמוד, דאם כן דדייקת לישנא, מאי 'ספק נפשות'? אלא האי 'מיית' – שמתירא לחלות ולהתקלקל, ודבר פשוט הוא שאם שואל לאכול או לשתות שמותר להאכילו ולהשקותו

כי חסרון האוכל מכאיב הלב, ומתוך כך הוא מתעלף, ופעמים אינו מתרפא, ואפילו דאבון אחד מאיבריו אני קורא בו סכנה ומחללין עליו את השבת כדאמר גבי מכה של חלל אף על פי שרובן אינם מתים בכך.

4. קצות השולחן (קל"ח, בדי השולחן, ס"ק י"ח)

ונראה דבכל מקום שאמרו "סכנת אבר", לאו דווקא סכנת ביטול האבר לגמרי, אלא אפילו הסכנה היא שהאבר יישאר חלש כל ימיו ולא יהא ראוי למלאכתו כדרך העולם, כגון שיהיה צולע על ירכו או שהיד לא תפעל כראוי – גם זה בכלל סכנת אבר.

5. נשמת אברהם (א', הקדמה לסימן שכ"ח, עמוד שצ"א)

וכתב לי מורי ורבי הגאון הרב יהושע ישעיה נויבירט שליט"א: ויש מקום לומר שסכנת אבר אין זו רק באבר אדם מרמ"ח אברים שבו, אלא כל חלק מסוים של גוף האדם אשר אם לא יטפלו בו כעת, יש חשש שייצא מפעולתו, גם זה נקרא בשם סכנת אבר.

6. חוט שני (שבת ד', פ"ט, ס"ק כ"ז)

עוד נראה דסכנת אבר היא לאו דווקא חסרון אבר... אלא כל חיסרון בתפקוד האבר מיקרי סכנת אבר.

7. שבלי הלקט (עניין שבת, שיבולת קכ"ג)

כתב רבי בנימין אחי נר"ו שזה שנוהגת פעמים רבות שמקלחות מן החלב בפי התינוק כדי שיהא אוהז את החד ויינק אין בו איסור, אבל מה שנוהגת להתיז מן החלב על נשיפת רוח רעה – אסור, שהרי אין בו סכנה, וצערא יתירא נמי ליכא, הלכך אסור.

8. שולחן ערוך (או"ח, שכ"ח, ל"ה)

מותר לאשה לקלח מהחלב כדי שיאחוז התינוק החד ויינק. הגה: אבל אסור להתיז מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה דלית בו סכנה.

9. ערוך השולחן (או"ח, שכ"ח, מ"ה)

וכל שכן שאסורה להטיף מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה ואין בזה סכנה, ויש מי שאומר דבמקום צער גדול מותר משום דזהו מלאכה שאינה צריכה לגופה, ותמיהני: הא לדעת הרמב"ם חייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, ומימינו לא שמענו זה, ואין לעשות כן.

10. פרי מגדים (שם)

ולרוח רעה אסור, דלית סכנה וגם צערא יתירא ליכא... הא לאו הכי – שרי, כמפיס מורסא וכדומה. וצריך ליישב מאי שנא סעיף י"ז בחולה שאין סכנה ממפיס מורסא וכדומה...

11. שדי חמד (מערכת יום הכיפורים, ג', כ"ה)

והא דאיתא באו"ח סימן שכ"ח סעיף ל"ה דאסור לאשה להתיז מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה דלית בו סכנה, וצריך לומר שאין זה רוח רעה שבסימן רפ"ח, דהתם הוי סכנה... ואין זה אותו רוח רעה".

12. שו"ת שבט הלוי (ד', ל"ד)

והא דבאו"ח סימן שכ"ח סעיף ל"ה דאסור להתיז מחלבה על מי שנשף בו רוח רעה דלית ביה סכנה, האי שנשף בו רוח רעה כעין נגיעת רוח רעה, לא שנכנס בו רוח שטות מחמת רוח רעה, דהא כתב בסימן שכ"ח שם דלית ביה אפילו צערא יתירא, ופשיטא דלא שייך זה בגדר נכנס בו רוח רעה, ואם כן דברי השולחן ערוך אינם סותרים...

13. חיי אדם (כלל ס"ט, סעיף י')

וכל זה הוא בבריא שיש לו מיחוש.

14. שו"ת חלקת יעקב (או"ח, ס"ד)

מה שהאריך... דחולה עצב רוח כיון דהוא רק צער ואינו כואב לו ממילא לא הוי אף בגדר חולה שאין בו סכנה, ומביא דברי התוספות... דבצער של רעב כיון שאינו כואב לו לא התיירו לו בשבת, ואם כן בנידון דידן כיון דאין לו כאב לא התיירו לו אף מה שמותר לחולה שאין בו סכנה – לא דק כלל לדמות חולה עצב רוח לחולה שאין בו סכנה, דבשלמא בצער של רעב הוא אדם בריא רק שלא אכל איזה זמן ויש לו צער דרעב, לא כן בעצב רוח ומרה שחורה דהוא חולאת ממש, התלוי עם העורקין והחושים, נערווען בלע"ז, וכשהוא במדריגה גדולה אפשר דמיקרי גם חולה שיש בו סכנה... ואפשר אף חולה עצב רוח במדריגה גדולה, גם כן בסוג זה. ואף אם לא נחליט זאת, אבל דא ודאי דחולה עצבים בכלל חולה שאין בו סכנה, וקרא מלא דיבר הכתוב: "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם", אלמא דבעי רפואה, ודמי ממש להאי דרמ"א שכ"ח י"ז מי שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו אף על פי שהולך, כחלה כל גופו דמי.

15. שיטה מקובצת בשם הראב"ד, בבא מציעא (ל"ב).

ואפשר דמשום דאיכא צערא יתירה, ודאי הפסד מרובה בפריקה.

16. הערת מהדיר פירושי הראב"ד (הרב ניסן אלפרט), שם

משום דאיכא צערא יתירה – פירוש: צערא דישראל, שהבהמה מתקלקלת.

17. שו"ת הר הכרמל (יו"ד, ט"ו)

על כן נראה דאין לזה דבר קצוב כלל והכל לפי ראות עיני מורה, ולפי העת וזמן ולפי האדם שההפסד הוא שלו, ואם לגביו הוא הפסד מרובה מיקרי ההפסד מרובה.

18. סולת למנחה על המנחת יעקב (כלל ל"ח, דין ב')

והנה נשאלתי לפרש מה נקרא הפסד מרובה או מועט, והשבתי: לא מצאתי דבר ברור בעניין זה, רק הכל כפי ראות עיני המורה, העשיר לפי עושרו והעני לפי עוניו, לפי המדומה ואומד הדעת... הכל לפי הזמן והמקום... וגם לפי עניין ההוראה אם יש בו הרבה צדדים להקל או לא, כלל הדבר: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו.

19. ראש אפרים (ל"ט, קל"ו)

כבר נתבאר בכמה מקומות להקל בהפסד מרובה, ויש שכתבו שיעורים לזה, ועיקר בזה שהכל לפי ראות עיני המורה, לפי עושרו ועוניו של הבעל דבר, גם לפי עניין ההוראה אם יש בו הרבה צדדים להקל או לא. **הערה קס"ג**: והעיקר לעניות דעתי בזה דאין לנו לחשוב לפי חשבון הדבר שאנו דנין עליו, אלא לפי חשבון ההפסד עצמו, אם רב או מעט, ולפי ערכו של האיש השואל.

20. שדי חמד (מערכת הה"א, אות צ')

היתר דהפסד מרובה לא תלי במהות הדבר אלא הכל לפי העניין לפי הזמן ולפי האדם.

21. בבא בתרא (ז')

כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר; רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל החצרות ראויות לבית שער. כופין אותו לבנות לעיר חומה ודלתים ובריח; רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל העיירות ראויות לחומה.

22. רמב"ם, הלכות שכנים (ה', א')

חצר השותפין, כל אחד מהן כופה את חבירו לעשות בה בית שער ודלת, וכן כל הדברים שהחצר צריכה להם צורך גדול, או דברים שנהגו בני המדינה לעשותם; אבל שאר הדברים, כגון: ציור וכיור וכיוצא בו, אינו כופהו.

23. סמ"ג (עשין, קע"ג)

בגדי כהונה, היוצא בהן למדינה – אסור, אלא לצורך גדול, כגון: שמעון הצדיק כשיצא לקראת אלכסנדרוס מוקדון.

24. שו"ת מהרש"ל, סימן מ"ו

אם כן בין השמשות דלא גזרו שבותים, אם כן בהפסד מרובה ודאי לא גזרו כלל... וכן שמעתי מזקן שהורה לומר לגוי בערב שבת בין השמשות שידליק נר בבית הכנסת, ששכח להדליק מבעוד יום, שהוא יום שמת בו אביו כמו שרגילין להדליק בו נר בכל ארץ אשכנז; והטעם, מאחר שהעולם נזהרים בו באותו נר חשבינן ליה כצורך גדול, ועל כן התירו, דאין חילוק בין צורך גדול להפסד מרובה, בפרט לעניין זה.

25. שו"ת רב פעלים (ג', או"ח, מ"ב)

ואם כן הוא הדין הכא בנידון דידן כיוון דנהגו בזה בכל הקהילות וקפדי על אמירת שתי תיבות אלו ד"בסימנא טבא" לאומרים בחושבם בדיבור זה יש תועלת להיות הקריאה הזאת סימן טוב לכל השנה, כאדם שנולד לו בן או נשא אשה דקפיד שיאמרו לו בסימן טוב, על כן יש לומר אמירה זו חשיב צורך ויש לה דין דיעבד, כן יש להליץ בעד המנהג.

26. שו"ת דברי יציב (או"ח, קכ"א)

ואם כן תפילת נשים צדקניות שנוהרות להתפלל תמיד מנחה שהיא לפי עיקרא דדינא מחיוב חכמים, לא יהא פחות מנר יארציט.

27. שו"ת עטרת פז (ד', או"ח, ז')

וממילא הכא בנידון דידן שפיר נמי להחשיב עניין זה כצורך גדול כיון שכך הוא הרגילות להכין לבני הבית שיהיה להם מים חמים לשתות בשבת, ובודאי דאם לא יהיו המים מוכנים יהיה בזה צער הן לבני הבית והן לבעלת הבית, שהיא רוצה שכל צורכי בני הבית יהיו מוכנים להם כמנהגם בכל שבת, ובפרט גם יגדל הצער בכפליים שיש עתה אורחים ובני הבית רוצים לארחם כראוי, שלא יהיה להם שום מחסור, ואם כן לא גרע עניין זה להחשיבו כצורך גדול כעניין הנר ביום שמת בו אביו, ואף עדיפא הוי, שהרי הכא הוא לצורך מאכל ומשקה של שבת.

28. שו"ת שאילת יעבץ (א', מ"ג)

וגם בעובר כשר היה צד להקל לצורך גדול, כל כמה דלא עקר, אפילו אינו משום פיקוח נפש אמו, אלא להציל לה מרעתו, שגורם לה כאב גדול, וצריך עיון.

29. שו"ת רב פעלים (א', אבהע"ז, ד')

ונראה דיש פתחון פה לבעל דין לומר היכא דאיכא פגם משפחה וביזיון וחילול השם, אם ישאר העובר ולא תפיל אותו חשיב זה צורך גדול.

30. שו"ת ציץ אליעזר (ט', נ"א, קונטרס רפואה במשפחה, פרק ג')

ברם מתקבל על הדעת לומר דעיקר נימוק ההיתר מה שיש להתיר באשת איש שזינתה הוא מפני דנקרא זה לצורך אמו בכדי להצילה על ידי כך מבושת וביזיון שתנחל, ויהא מנת חלקה בהיוולדו לכל ימי חייה, והוי זה בדומה למה שלאחר מיכן כותב היעב"ץ לצדד אפילו הפלת ולד כשר לצורך גדול אפילו אינו משום פיקוח נפש אמו אלא להציל לה מרעתה שגורם לה כאב גדול, דאין לך צורך גדול וכאב גופני ורוחני גדול לאם השבה בתשובה יותר מזה שחטאת ולדה הממזר יעמוד חי נגדה תמיד, ופשוט ומובן דאם נתיר מטעם זה אזי יש להתיר גם כשהאשת איש נאנסה. דהולד הרי הוא ממזר גם כשנוצר על ידי שנאנסה.

31. ש"ך (יו"ד, קנ"ז, סק"ג)

ואם יש סכנת אבר צריך עיון אי דמי לממון או לנפש... ונראה לקולא.

32. שו"ת מהרש"ל, סימן ג'

כבר הקדימוני מהרא"י ז"ל וכתב שלדרוש במכשפים ובקסמים לא מצינו איסור מפורש בדבר, דשואל אוב או ידעוני דווקא הזהירה תורה עליהם דאינון חמירי טפי, ואין שאר מכשפים בכללם... ואני אומר: כבודו במקום העליון מונח, אבל בדברי הרמב"ם לא דיקדק יפה... ואומר אני דסברת הרמב"ם הוא מה שכתב בתורה "ושואל אוב או ידעוני" קאי אכל אינך דכתיבי בהאי קרא, כגון: מעונן ומנחש וקוסם ומכשף... ומכל מקום בתשובת רמב"ן מצאתי דדווקא באוב וידעוני אסרה תורה השאלה אבל לא באינך הכתובים בקרא... והשתא לכאורה נראה דאפילו סתם חולה אינו אסור לשאול במכשפים וקוסמים... דאין בו אזהרה אלא איסור בעלמא משום "תמים תהיה", וגם אין איסור מבואר אלא דרש בעלמא שהרי לא נמנה בכלל העשין...

אבל מכל מקום אומר אני, מאחר דעיקר איסורו לפי שהם הבלים וכזבים ודברי תעותעים ואין בהן ממשות, אם כן מהאי טעמא אין להתיר כלל לשאול במכשפים משום "תמים תהיה", מאחר שאין בהן ממש ורובו הבל, איכא למימר חולה שיש בו סכנה דשרי אפילו לפי דעת הרמב"ם דפעמים הם מכוונים ומוצאים דברים כנים ונכוחים... אבל היכא דליכא סכנת נפשות – לא, אפילו הוא סכנת אבר, שהרי כבר חלקו כל האחרונים על רבינו תם דמשהו סכנת אבר בעניין חילול שבת לסכנת נפש, וראייתם ברורה. ומכל מקום לפעמים יראה להתיר אפילו דברים שאין בו סכנת נפש אלא סכנת אבר, וכגון שידוע שבא לאדם החולה על ידי כישוף או על ידי מקרה ורוח רעה, דשרי לשאול בהן לפי דברי הרמב"ם, דעל אותם עניינים וכיוצא בהן רוב המכשפים יודעים ומוצאים עזר ותרופה, ואפשר אף לדברי הרמב"ם יראה למצא היתר ולומר שלא אסרה תורה כישוף בכהאי גוונא דאינו בא אלא לגרש ולבטל כישוף ורוח רעה הדומה, כי לא אסרה תורה אלא לשאול בהם ולרדף אחריהם ולהאמין בהם שיהיה ממש בעניינם... אבל בעניין אחר, כגון: סתם חולה ואין בו סכנה, לא אוכל למצוא היתר כלל.

33. פרי מגדים (או"ח, שכ"ח, משבצות זהב, סק"ז)

ואני מסופק בסכנת אבר אם מותר לרפאות באיסור תורה דרך אכילה והנאה; ואם אונסים אותו בסכנת אבר לחתוך אם לא יעשה איסור תורה, מבואר בש"ך יו"ד סימן קנ"ז אות ג' מצדד לקולא... ויש לומר: זה בשאר לא תעשה, הא שבת דחמיר לא, ומינה בשאר לא תעשה בחולה סכנת אבר יש לומר דמותר לרפאות באיסור תורה, ושאיני שבת דחמיר.

34. שו"ת אגרות משה (יו"ד ב', קע"ד, ענף ד')

וכתב הש"ך... דנראה לקולא... ואף שלחלל שבת בשביל סכנת אבר אסור... והוא הדין שאסור להתרפא בשאר איסורי לאוין בשביל סכנת אבר... מכל מקום לא חש לזה הש"ך ומסיק דנראה לקולא; נראה פשוט שהתם שהחולי כבר יש בהאבר אין לו לעשות איסור לאו ולחלל שבת כדי לרפאות את אברו, אבל כשהוא להיפוך שהוא אנוס לעבור על לאו אך בחתיכת אבר ינצל מלעבור על הלאו אינו מחוייב לחתוך האבר בשביל שלא יעבור הלאו.

35. שו"ת מלמד להועיל (ב', ל"ב)

הנה אי מחללין שבת במקום סכנת אבר, אף שבטור ושולחן ערוך לא הובאו רק דברי המחמירין, מכל מקום מצינו... שרבינו תם סבירא ליה דאפילו דאבון אחד מאיבריו אני קורא סכנה ומחללין שבת... ולענין סכנת אבר בשאר איסורין נראה מדברי הש"ך... דיש להקל, וכן כתב שם בבית לחם יהודה. וכתב הפרי מגדים... דמותר לרפאות באיסור תורה, ושאיני שבת דחמיר... ומאחר שמצאנו שרבינו תם מתיר בסכנת אבר אפילו בשבת ותוספות בסוכה מסייע להם, יש להקל בנידון דידן... גם מה שכתב השואל שיש לחוש לסכנה שאם יפול אין איש להקימו יש לו מקום בדברי הפוסקים... גם מה שכתב השואל... מהגאון רבי שלמה קלוגער הוא דבר נכון, שאם לא יתרפא הנער יבטל מתלמוד תורה ומהליכת בית הכנסת ומכמה מצוות ומעשים טובים, ויש לומר יבטל זמן קצר מצוות לא תעשה כדי שיוכל לקיים הרבה מצוות.

36. רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה, נתיב ז', חלק ב')

ולדין לא נפקא לן מידי, דאפילו יהיה בזה מחלוקת פוסקים אם מאכילין אם לאו, אם היה בא מעשה לידנו היינו מאכילין אותו, דספק נפשות להקל, וכן כתב הרא"ש.

37. שו"ת שרידי אש (ב', ל"ד)

והנה לפי דעת רבינו ירוחם... צריך עיון אי בסכנת אבר יש לחוש לדברי רבינו תם והמאירי... ולמעשה צריך עיון גדול באיבוד אבר גדול אי יש להתיר מחשש סכנה כפי דעת הנ"ל.

38. הרב צבי שכטר, בעקבי הצאן (סוף סימן י')

ונראה שיש לדון בזה טובא, דעיין הגהות הרש"ש... ובקשר למה שכתב השרידי אש דלדעת רבינו תם כל סכנת אבר נידון כספק סכנת נפשות... מפשטות לשון הרבינו תם משמע דרצונו לומר שמפני דאבון איבוד האבר יכול להתעלף ולמות, ולפיכך הוי חשש סכנת החיים ממש. אך במקרה שהחולה אינו יודע מאומה, ורק הרופאים יודעים ומכירים מצבו וענייניו, ולא שייך לחוש לדאבונו ועוגמת נפשו שיגרמו לאיבוד חייו ממש, ויש רק סכנת אבר גרידא, נראה פשוט שאף הרבינו תם מודה דעל סכנת אבר אין לחלל את השבת. ונמצא שרק המאירי לבדו עומד נגד דעת כל הפוסקים בנוגע לענין זה דסכנת אבר, ובשיטה יחידאה שכזו נראה דלא מיקרי אפילו ספק סכנת נפשות לדחות עליו את השבת בדאורייתא. כן נראה פשוט וברור.

39. הרב אהרן סולובייצ'יק, פרח מטה אהרן עמוד 218

בן שמונה – תלוי במחלוקת הראשונים אם פיקוח נפש של עובר דוחה שבת. הטעם הוא שבן שמונה שלא גמרו שערי וצפרניו נחשב כאילו הוא עדיין במעי אמו עד שיגמרו שערי וצפרניו. ושמעתי מאבא מארי ז"ל ששמע מהגאון ר' חיים דלמעשה צריכים אנו לפסוק כהראשונים שסוברים שמחללין את השבת על עובר וילוד בן שמונה אף על פי שלא גמרו שערי וצפרניו, אף על פי שבשולחן ערוך נפסק שאיו מחללין את השבת על בן שמונה שלא גמרו שערי וצפרניו, משום דספק נפשות להקל. ואפילו במקום שנפסק בשולחן ערוך דלא מחללין, מכל מקום מבואר בבית יוסף בהלכות יום הכיפורים בסימן תרי"ח בשם רבינו ירוחם דבמקום שיש מחלוקת ראשונים בפיקוח נפש ורוב

ראשונים סוברים דאין מחללין, ומיעוט ראשונים סוברים דמחללים, אז מחוייבין אנו לחלל משום דאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב.

40. שו"ת דבר יהושע (ב', קל"ג)

וגם כפי מה שכתבת... אם לא יעשו רפואה לייסורין שלה יהיה מחשבה של יאוש ובמחלה זו אם יש לה מחשבה של יאוש יכולין לקצר ימיה, אך... משום חשש טירוף הדעת לא התירו אלא קניין שהוא איסור דרבנן... אך בלבושי שרד שם כתב דהוי בכלל פיקוח נפש... וכן כתב הפרי מגדים דאף איסור תורה שרי... ומשמע דסבירא להו דמשום טירוף הדעת יש לחוש שיסתכן, הכי נמי בנידון דידן... יש לחוש מטיירוף הדעת שיתקצרו ימיה, פשיטא דמותר לחלל שבת – ומבואר דבשביל צער החולה שיש בו סכנה מותר לחלל שבת.

41. שו"ת תשובות והנהגות (ה', צ"ז)

אמנם עיקר הטעם אצלי הוא, שבלי שתי רגליים נאבד לאדם תשוקת החיים והיא גופא פיקוח נפש, שכדי לחיות צריך רצון להיאבק, וכאן ישנו חשש רציני שבלי שתי רגליים לא תרגיש ערך לחיים שלה, (ואף שבסכנת עין מתירה הגמרא רק משום דבליבא תליא מלתא... נראה דהתם מיירי שהוא רק חשש עוורון, ובזה אמרו שגם מספק מתירין משום שיש לחשוש ללב, אבל בודאי עוורון אולי באמת ראוי להתיר, אבל בלאו הכי נראה שבלי רגליים כלל הוא צער טפי, אף שלא הזכר בדברי חז"ל שנחשב כמת). ובצירוף שיטת רבינו תם והמאירי שמתירים בסכנת אבר, התרתי לרופא לבצע ניתוח בשבת שהוא על חצי רגל לבד ולא להמתין עד יום שני, שלדעתי עלול שיבוא בזה אחר כך לפיקוח נפש.

42. ירושלים במועדיה, שבת (עמודים שני"ה-שנ"ו)

אדמו"ר זללה"ה נשאל: אדם בעל לב חלש, שעלול לקבל התקף לב אם שריפה תכלה את ממונו, ופרצה שריפה בביתו או בבית העסק שלו, האם מותר לכבות את הדליקה במקרה זה? מתחילה היתה דעת אדמו"ר שאין להתיר כיבוי דליקה גם במקרה זה, והטעם, מפני שצריך שתהיה לו מידת ביטחון, ואם אין לו הוא מזיק את עצמו. ואני לא זכיתי להבין דבריו מדוע אין בזה חשש פיקוח נפש. אולם, בסוף ימיו אדמו"ר חזר בו ממה שהיה מוכרע אצלו בזה, וציידד לומר שיתכן שיש לכבות שריפה מפני חשש זה. כמו כן, דן באדם שמחוייב מיתת בית דין, ויש חשש שמא הוריו יצטערו על הרג בנם ויבואו לידי סכנה (וכן שאר קרובים). בתחילה סבר אדמו"ר הגרשז"א זללה"ה שאין להתחשב בסכנה זו... ובסוף ימיו חזר בו ממה שהיה מוכרע אצלו בזה ושוב צידד שגם חשש זה, של סכנה לקרובי החייב, תדחה מיתת בית דין.

43. ערוך השולחן (או"ח, ל"ח, ד')

דזה פשיטא... דלא מיירי בחולי כבד המוטל במיטה שאין לו שום כח או שום דעת, דבכהאי גוונא לא שייך חיוב ופטור... אבל שאר חולה פשיטא, דאם אין לו צער להניחם למה יפטור את עצמו? ואינו פטור אלא כשמצטער בהנחתם מפני חלישותו ואין דעתו מיושבת עליו מפני זה, דאז פטור.

44. כתובות (נ').

אמר רבי אילעא: באושא התקינו, המבזבז – אל יבזבז יותר מחומש.

45. רמ"א (או"ח, תרנ"ו)

ומי שאין לו אתרוג, או שאר מצוה עוברת, אין צריך לבזבז עליה הון רב, וכמו שאמרו: המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, אפילו מצוה עוברת; ודוקא מצוה עשה, אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור.

46. שו"ת אבני נזר (יו"ד, שכ"א)

אם האמת כדברי הרופאים הדבר ברור דמותר לעשות האפיראציע, דמצות עשה אינו מחוייב לבזבז עליה הון רב... כל שכן שלא יהיה הילד בעל מום.

47. שו"ת דעת כהן, סימן קל"ז

ולעניות דעתי... לגבי דין מילה... גם אם לא תהיה כי אם סכנת אבר מיוחד ניתנה המצוה לתלות ולהמתין עד שיבריא. ועיין בספר בשמים ראש... שכתב לבטל מצות עשה גם מצד מצטער, אף שדבריו לא נהירין ולא ברירין כלל לעניין מצטער... מכל מקום לעניין סכנת אבר בודאי ראוי להאמר. ולא גרע מכבוד הבריות שדוחה גם מצות עשה של תורה בשב ואל תעשה.

48. הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, פסקים וכתבים (ד', יו"ד, פ"א)

שאין להפסיד אבר כדי לקיים עשה כשם שאין לבזבז על זה כל ממונו.

49. שו"ת מנחת אשר (ב', קכ"ט)

ובפרט כאשר מדובר בסכנת אבר שהרי חמורה סכנת אבר משאר חולי שאין בו סכנה... וכבר ביארתי במקום אחר דגדר סכנת אבר אינו בסכנה של איבוד אבר או שיתוקו המוחלט בלבד אלא כל סכנה לתיפקוד תקין של אחד מאברי הגוף וכל סכנה של נזק בלתי הפיך לתפקודו הוי בכלל סכנת אבר. ומשום כל זה נראה פשוט בנידון דידן, דכיון שיש חשש לנזק בלתי הפיך למיתרי הקול הרי זה בכלל סכנת אבר, אף אילו היה מדובר בביטול גמור של מצוות עשה כך היא שורת הדין שיבטלו.

50. לקט יושר (חלק א', עמוד פ"ה)

ואשר שאלתני על דבר אשתך שתחיה אם תתחייב באכילת מצה ומרור, אחרי שהיא רגילה להיות אנושה שקורין בלשון אשכנז "אומעכטיג" אפילו כשהיא בריאה, וכל שכן עתה שהיתה חולה וחלושה מאוד מקרוב, איכא למיחש פן תחזור חס ושלוש לחולי. דע כי נראה שאינה מחויבת בכי האי גונא כלל, וראיה... דאיתא בירושלמי דרבי יוחנן לא הוה מנח תפילין כל השנה רק מפיסחא לפיסחא, וכדהוה מנח הוה חייק רישא מדיבחא ועד עצרתא, פירוש: לפי שהיה חושש לראשו מקרירות היה ירא להניח תפילין... אלמא... לא חש לה רבי יוחנן משום חשש חוליו, הוא הדין נמי נידון דידן. ואף על גב... דאיתא נמי בירושלמי דרבי יונה כדהוה שתינא ארבע כוסות הוינא חייק רישא מפסח עד עצרת, אלא לא היה מונע בשביל חיוב ארבע כוסות, וכל שכן בשביל מצה, ורבי יוחנן נמי מנח תפילין בערב פסח אף על גב דהוה חייק רישיה כדי לקיים המצוה לכל הפחות פעם אחת; מכל מקום נראה דיש לומר דווקא בכי האי גוונא דמידה דידיהו דאפשר לא היה כואב ומחליש להם כל כך ביותר... אבל מי שנפשו נעשה אנושה... וראיה מרבי יוחנן... שאם היה מניח יותר מפעם אחת בשנה היה גופו אנוש והיה חושש לסכנה.

51. אשל אברהם (תנינא, או"ח, תרנ"ו)

שכל שמצטער בכך כל כך עד שכפי דעות רוב בני אדם נותנים חומש מה שיש לו ויותר להינצל מהצער גם שאין צד סכנה על ידי זה, שייך קולא בכך.

52. שו"ת אגרות משה (או"ח א', קע"ב)

ואם כן כל שכן זה שעדיף להאדם אף מחומש ממוון ויותר, שהיה מוציא להתרפא אף כל ממונו, שנחשב אנוס ממצות עשה דשופר, ופטור.

53. כף החיים (או"ח, תע"ג, ס"ק פ"ח)

ואם כשיאכל כזית ממנו יחלה יום או יומיים בכהאי גוונא, אין צריך הבריא להביא עצמו לידי מידה זו ואיסורא נמי איכא לחבול בעצמו.

54. הרב משה שטרנבוך, הלכה ורפואה (ד', עמוד קמ"ז)

שתלוי במידת הסבל והצער, ובמקרה שנשאלתי הוריתי להקל, ובכל ספק ראוי להורות כן.

55. שולחן ערוך (או"ח, תע"ב, י')

מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו, או שונאו, צריך לדחוק עצמו ולשתות, לקיים מצות ארבע כוסות.

56. שו"ת מהר"ם שיק (או"ח, ר"ס)

ואם כן, אם אין בו חשש סכנה, אפילו מזיק לו, שפיר מחוייב לאכול ומברך, כדמוכח מדברי השולחן ערוך בסימן תע"ב סעיף י' הנ"ל.

57. משנה ברורה (או"ח, רע"ב, ס"ק ל"ה)

מפני שמזיקו – רצונו לומר: שמצטער בשתייתו וכואב בראשו מזה, ואין בכלל זה כשיפול למשכב מזה.

58. שו"ת שבט הלוי (ה', רי"ט)

וכמה הרחיק מדרך רבותינו בזה... כל פירוש התמוה הזה, וכי על ידי ירידת גשמים הפוטרים מסוכה חלה כל הגוף? ומה עניין צער של גשמים בחג לחולי צינה באותם מדינות, ואם כן אין שום הכרח דחולה שאין בו סכנה פטור מכל מצוות עשה דקום ועשה היכא דגורמים לחולי שאין בו סכנה. ולא זו שאין הוכחה אלא ההיפך מבואר בכל הראשונים, שהוא כתב דפטור דחולה שאין בו סכנה אינו מטעם תשבו כעין תדורו אלא פטור כללי בכל התורה, והרי מבואר בריטב"א... וכן מבואר במאירי... וכן מפורש ברבינו מנוח... דזה דין מדיני סוכה, לא בכל התורה. ומצאתי בתשובת מהר"ם שיק... דמבואר באו"ח סימן תע"ב... כתב כן אפילו במצוה דרבנן כארבע כוסות, מכל שכן בדאורייתא ממש; והגם שראיתי במשנה ברורה... דהמחבר מחייב לדחוק עצמו רק במצטער... מכל מקום גם הוא לא פוטר רק מטעם שאין זה דרך חירות... אבל לולא זה לא היינו פוטרים הגם שגורם לאין בו סכנה, וגם הוא לא פוטר רק בדרבנן אבל דאורייתא עדיין אין לנו. וברבינו מנוח... ובערוך לנר... פשיטות דפטור חולה שאין בו סכנה לא מטעם דחיית המצוה היא שאין דחייה אלא במקום סכנה אלא הפטור מטעם "תשבו".

59. שו"ת באהלה של תורה (ב', צ"ב)

המסקנה העולה מדברינו היא איפוא שחולה שאינו יכול לקיים מצות עשה אלא בקשיים גדולים וביסורים מרובים, על פי ראות עיני המורה פטור מקיום המצוה, וכן מצאתי מובא בשם בניין שלמה שתלוי בהרגשת החולה, אם הוא מרגיש שיזיק לו אם ילך לסוכה אינו רשאי להחמיר על עצמו.

דין שוטה

1. אנציקלופדיה הלכתית רפואית (ז', עמוד 537)

מחלות רוח הן סטיות בחיי הנפש, המתבטאות הן בהתנהגות חריגה מהנורמה החברתית המקובלת, והן בחוויה ובחשיבה של הפרט. ההגדרה הרפואית המדוייקת של מחלות נפש רבות היא קשה, ולעיתים בלתי אפשרית. ואמנם נעשו נסיונות רבים לאפיין ולהגדיר את מחלות הנפש והפרעות האישייות למיניהן, אך עד היום אין הגדרות ברורות וחד-משמעיות של הפרעות נפשיות שונות.

2. פרופסור ישראל שטראוס, כנס הדיינים – תשע"ד, "השוטה והפסיכוזו בהלכה בראי הקליניקה המודרנית" (עמודים 267-286)

המושג שוטה הוא מושג אשר קשה לתפוס אותו בשלמותו. השימוש הנפוץ ביותר של המילה מתארת בקירוב רב את התופעה הקלינית של הפסיכוזו. אף על פי שהתיאור הפנוטיפי של השוטה שונה במקורות תנ"כיים, תלמודיים, ובטקסטים קלאסיים יהודיים, נוצרת הגדרה של שוטה, הגדרה הקשורה לסימפטומים ומבוססת על התנהגות שאפשר לצפות בה ללא התייחסות כלשהי לסיבת ההתנהגות. בניגוד לאבחנה שמקורה בפתופיזיולוגיה או קוגניציה לא תקינה, המושג שוטה משקף סיווג של תופעה כאשר האחריות על הערכת כשירותו של האדם ועל הסיווג האופטימלי חלה על בית הדין, מתוך התחשבות בדעתם של בעלי המקצוע בתחום בריאות הנפש. דעתם של מומחי בריאות הנפש היא חשובה במיוחד בהתחשב בכך שההבנה שלנו את מחלות הנפש, ולכן את תהליכי המחלה ואת הטיפול, משתנים ככל שהרמה של התחכום המדעי משתפרת... אפשר לאבחן מספר קטגוריות של שוטה, ונראה כי לכל אחת מהן יש רלוונטיות קלינית היום לאור תורת המחלות המודרנית, ולאור המיון והבירור של הפרעות פסיכוטיות.

3. חגיגה (ג':ד')

תנו רבנן: איזהו שוטה? היוצא יחידי בלילה, והלך בבית הקברות, והמקרע את כסותו. איתמר, רב הונא אמר: עד שיהו כולן בבת אחת. רבי יוחנן אמר: אפילו באחת מהן. היכי דמי? אי דעביד להו דרך שטות – אפילו בחדא נמי. אי דלא עביד להו דרך שטות – אפילו כולהו נמי לא! לעולם דקא עביד להו דרך שטות, והלך בבית הקברות – אימור כדי שתשרה עליו רוח טומאה הוא דקא עביד, והיוצא יחידי בלילה – אימור גנדרפס אחדיה, והמקרע את כסותו – אימור בעל מחשבות הוא. כיון דעבדינהו לכולהו – הוה להו כמי שנגח שור חמור וגמל, ונעשה מועד לכל. אמר רב פפא: אי שמיע ליה לרב הונא הא דתניא: אי זהו שוטה – זה המאבד כל מה שנותנים לו, הוה הדר ביה. איבעיא להו: כי הוה הדר ביה – ממקרע כסותו הוא דהוה הדר ביה, דדמיא להא, או דילמא מכולהו הוה הדר? תיקו.

4. טור (יו"ד א'; חו"מ, ל"ה)

ובאחד מאלו שעושה דרך שטות נקרא שוטה.

5. בית יוסף (חו"מ, שם)

שוטה פסול להעיד וכו' – זה פשוט, דכיון דלאו בר דעת הוא לא סמכינן אסהדותיה... וכרבי יוחנן קיימא לן דהלכתא כותיה לגבי רב דרביה דרב הונא הוא, וכל שכן לגבי רב הונא, וכן פסק הרא"ש בריש חולין, ונתבאר שם דדוקא בדעבד לה דרך שטות. ונראה לי שאין הכונה שבפעם אחת שיעשה אחד מאלו דרך שטות מיקרי שוטה אלא כשדרכו בכך, וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל: "ונמצאת דעתו משובשת תמיד", כן נראה לי.

6. שו"ת מהר"י וייל, סימן נ"ב

דודאי הא דפליגי רבי יוחנן ורב הונא פרק קמא דחגיגה איזהו נקרא שוטה, היינו אף על פי שלא ראינו בו שטות אלא מקרע כסותו כו', דאטו אי אינו מקרע כסותו ואינו לן בבית הקברות ואינו יוצא יחידי בלילה ובשאר כל דרכי הוא עושה שטות, דלא נקרא שוטה? אתמה! אלא ודאי הא דפליגי היינו דווקא שלא ראינו בו שום שטות אלא זה ואי הכי הוי שוטה אף על פי שמשיב כהוגן.

7. רמב"ם, הלכות עדות (ט', ט')

השוטה פסול לעדות מן התורה לפי שאינו בן מצוות, ולא שוטה שהוא מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים בלבד, אלא כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אף על פי שהוא מדבר ושואל כעניין בשאר דברים – הרי זה פסול ובכלל שוטים יחשב.

8. ערוך השולחן (חו"מ, ל"ה, ז')

והרמב"ם סבירא ליה דמה שחשבה הגמרא לאו דווקא הוא... והגמרא שחשבה לאלו הוי רבותא גדולה דאף על פי שיש לתת קצת טעם על העושים כן ויש לתלות שאינם עושים מחסרון דעת... אפילו הכי מקרי שוטה... ויש מהגדולים דסבירא להו דשוטה לא הוי רק מהדברים שנתבארו בגמרא כמו שכתבנו, ונדחו דבריהם מכל הפוסקים, וגם הטור הסכים להרמב"ם. ויראה לי דאף אלו הגדולים סבירא להו כהרמב"ם אלא דסבירא להו כיון דבשאר דברים אינו שוטה קשה לנו לעמוד על הדבר שעושה אם עושה דרך שטות אם לאו.

9. הרב נחום אליעזר רבינוביץ, יד פשוטה, הלכות עדות (ט', ט')

ברור שהסימנים שמנאום חכמים אינם בדווקא, שאם נמצא השוטה במקום שאין שם בית הקברות ללון שם – האם בגלל כך אינו עוד שוטה?! הסימנים הללו הם דוגמאות של התנהגות בלתי אחראית ומנוגדת לשכל הפשוט – בימיהם היוצא יחידי בלילה לא היה מודע לסיכונים מליסטים וכיוצא בזה והרי זה מוכיח על כך שדעתו חסרה, והמקרע את כסותו הרי הוא גם משחית וגם אינו מודע לחיסרון שהוא גורם לעצמו, וכן המאבד מה שנותנים לו. על כן בחר רבינו להציע מן המקורות דוגמאות אחרות של התנהגות פרועה ופראית המורה על שטות.

10. יד פשוטה (שם)

רבינו הביא את הגדרות השוטה דווקא כאן אף שנאמרו כבר הלכות מרובות בהן הוזכר השוטה. יש שרצו להסיק מכך, שהגדרות השוטה כאן הינן מיוחדות לגדרי עדות, ואינן זהות להגדרות השוטה בכל מקום. ואם שאיני כדאי, מכל מקום דבריהם תמוהים, שרבינו לא פירש בשום מקום אחר במשנה תורה את המושג "שוטה" שפטור מכל המצוות, וכאן בתחילת דבריו בתחילת ההלכה קבע חד-משמעית שהגדרה זו שכתב כאן היא הגדרת שוטה שפטור מכל המצוות שהרי כתב: "לפי שאינו בן מצוות". ברם תוכנית ספר משנה תורה בכלליותה היא המחייבת להמתין עד כאן כדי להגדיר במדויק מה זה "שוטה". בפירוש למניין המצוות בהקדמה למשנה תורה ציינתי על כך שרבינו חילק את ספרו באופן שכל הלכה תמצא את מקומה בהקשר של מצווה שהיא מעניינה, עד כמה שזה אפשרי, ומשום כך עלו בעיון שונות במיקומן של הלכות מסוימות. ראינו שלפי רבי עקיבא, שרבינו מציע את דעתו, הגדרת המושג "שוטה" עולה מן המצווה הנמנית שנייה בכותרת להלכות אלה: "לדרוש ולחקור העדים". מעתה המקום המתאים להציע הגדרה זו והקשורות בה הוא בהלכות עדות, במקום שנידונים סוגי פסולות בעדים. בכל מקום אחר היתה הגדרה זו נראית כנטע זר.

11. גט מקושר, סימן י"ד

הדבר תמוה איך ייפטר מהמצוות בדברים שאינו שוטה, דכיון שהוא פיקח ודעתו מיושבת עליו בכל שאר דברים זולת שבדבר אחד נכנס בו רוח שטות, איך יעלה על הדעת שיהיה פטור מהמצוות?

12. רדב"ז, הלכות עדות (שם)

כתב רבינו הטעם לפי שאינו בן מצוות, כלומר: שהוא פטור מן המצוות, ואף על פי שמקיים מקצת מצוות לפעמים
הוי כמי שאינו מצווה ועושה.

13. דרכי משה (אבהע"ז, קכ"א, אות ו')

שאם מדבר ואינו יודע מה מדבר כדרך החולים הרי זה כשוטה גמור.

14. גיטין (ס"ח:), ורש"י שם

שוטה בחדא מילתא לא סריך. רש"י: אינו נדבק לומר דבר אחד של שטות כל הימים, שזה אומר הייתי מלך ואינו
אומר דבר שטות אחרת.

15. אור הישר, סימן ל' (תשובת הנודע ביהודה)

ועוד אני אומר שגם להרמב"ם ז"ל... אפילו נודה שנקטינהו לדוגמא, מכל מקום כל הנך... מעשיהם נינהו דעושה
מעשה של שטות בדיינים... אבל בדברים בעלמא, שמדבר דבר של שטות בעניין אחד ודעתו משובשת בדבר הזה תמיד
לדבר דברי שטות ובכל שאר דברים אנו רואים שמדבר ושואל ומשיב כעניין בדברי טעם ככל שאר בני אדם, אינו
נחשב שוטה כלל...

16. פרופסור ישראל שטראוס, כנס הדיינים – תשע"ד

מעניין לציין את היעדרן הבולט של הזיות שמיעה מן התיאור התלמודי של השוטה בניגוד לסכיזופרניה הקלאסית
שבה הזיות שמיעה הן בולטות מאוד ולעיתים קרובות מעידות על המחלה.

17. שו"ת בית אפרים (אבהע"ז, פ"ט)

והנה ראיתי עוד... בתשובת הגאון בעל נודע ביהודה שכתבו לחלק בין עושה מעשה שטות ובין אם מדבר דברים של
שטות... מהא דאמר... "שוטה בחדא מילתא לא סריך"... ולעניות דעתי אין משם ראיה דודאי לא על צד בירור
אמרינו, שהרי אגן רואין בחוש שיש מי שתופס במחשבתו דבר שטות אחד ומחזיק בו ימים רבים, וכמו... שנקבע
במחשבתו שיש לו שונאים שחפצים בקלקלתו ומחזיק בו כמה שנים, וכיוצא בזה רבים; רק על דרך הרגילות אמרו
כן, כיון שראו שבשאר דבריו הוא פיקח, רק בדבר הזה הוא שוטה, אמרו מאי האי דקמן, דאם זה אומר כן מחמת
בלבול מחשבתו היה לו לתפוס דברים אחרים גם כן, ולכך ראו לבדוק אחר הדבר... ואין הכי נמי אם אחר החקירה
היה מתברר להם ששלמה יושב על כסא מלכותו היו מחזיקין זה לשוטה שמחמת שטות דיבר...

18. שו"ת אור שמח (סימן י"ג)

הנה לדעתי הדבר פשוט דעיקר הבדיקה מן השוטה הוא בגדרו, וגדר הדעת הוא ניכר בדיבורו של אדם, שהוא מגלה
שכלו של אדם. ואם ידבר אדם דברים שאין להם שייכות, כדרך המשוגעים, הוא משוגע גמור.

19. יד פשוטה (שם)

הרואה יראה שאין הנידונים דומים כלל. עני המחזר על הפתחים ואומר, "הייתי מלך" – ודאי אמירה של שטות
היא זו, אבל אם שואלים אותו מתי, והיכן, ומי היו יועציו, ומה פעל בימי מלכותו, וענייני מלכות, וכיוצא בזה
שאלות כאלה, והוא עונה לעניין ואינו אומר שטות אחרת, כי אז נראה שיש דברים בגו, ואינו סתם שוטה. אבל אם
אומר שטויות בכל הקשור לנושא המלכות, שהוא בעצם "דבר" אחד בלבד, "אף על פי שהוא מדבר ושואל כעניין
בשאר דברים" – אין זאת אלא שדעתו נטרפה.

20. פרופסור ישראל שטראוס (שם)

אפשר להניח כי קיימים אחד משני הסברים. אחד הוא כי אופי המחלה השתנה, והמחלה שאנו מכנים אותה סכיזופרניה היא מחלה חדשה יחסית אשר נתגלתה רק במאות האחרונות. לחילופין, והסבר זה מסתבר יותר, אפשר לומר כי הקריטריונים של השוטה היו ניתנים לצפייה ולתיאור חיצוני. כל הנחה אובייקטיבית לגבי חוויותיו הפנימיות של השוטה נשארה בעיקרה ספקולטיבית...

21. אנציקלופדיה הלכתית-רפואית (ז', 566-567)

ההלכה מתייחסת למצבים פסיכיאטריים ברמה תיפקודית הלכתית-משפטית, ולא ברמה רפואית-טיפולית. כאשר דנה ההלכה בהגדרת שוטה היא מתכוונת לתסמינים שיש להם משמעות משפטית-הלכתית, וזה יכול לקרות בגין הפרעות רפואיות רבות. לפיכך, התיאורים של הפרעות נפשיות שמציבים לפנינו פוסקי ההלכה אינם בהכרח זהים אם התיאורים וההגדרות שנותנים הפסיכיאטרים. כאמור, חכמינו לא עסקו בפסיכיאטריה לשמה, אלא בהשלכות ההלכתיות של התנהגויות ומצבים נפשיים, ודבר זה נכון לגבי כל הנתונים המדעיים שיש להם השלכות להלכה.

22. משפטי הדעת, ראש פרק ג'

"שוטה" אינו מושג הזהה ל"חולה נפש". שוטה הוא כל מי שנשתבשה דעתו, ונפגעו אצלו תהליכי המחשבה או ההתנהגות. שיבוש זה יכול לקרות מסיבות שונות: מחמת מחלת נפש, מחמת "רוח רעה", מפגיעה מוחית, ממחלות זקנה, או מכל סיבה שהיא – ואין כל הבדל הלכתי בדבר. ההלכה העוסקת בשוטה אינה מתייחסת, לרוב, לסיבה שגרמה לשטות אלא לתוצאותיה.

23. חזון יחזקאל, תוספתא תרומות (א', ב')

וקעביד כן דרך שטות, כלומר: מבלי שום צורך.

24. שו"ת חלקת יואב (א', ב')

כי ודאי אף שאדם יעשה ברצונו דבר שאנו רואין שהיא פתיות וטיפשות, כל זמן שנוכל למצוא צד איזה כוונה, אף שזה הכוונה הוא גם כן טיפשות ופתיות, מכל מקום לא נעשה שוטה בזה; דהרי אין לך שטות יותר ממי שאומר "כתבו גט" ותיכף הלך והפיל עצמו מן הגג... דהגט כשר... לפי שיש עיקשי לב אם רואין שהם בצרה ממאסין חיהם ומאבדים עצמן אף שזה שטות שאין למעלה הימנו, עם כל זה אינו נעשה שוטה בזה כל שנמצא בו איזה רצון...

25. שו"ת אגרות משה (אבהע"ז א', ק"כ)

והנה לבד היתר זה יש גם לדון דאין להחשיבו שוטה כלל בזה שמחזיק עצמו למשיח כמו שלא נחשב מי שעובד עבודה זרה עץ ואבן לשוטה, אף שודאי הוא שטות גדול להאמין בעץ ואבן, אלא אמרינן דהוא פיקח ורשע ומחייבין ליה מיתה. וכמו כן זה שמחזיק עצמו למשיח, אף שהוא שטות גדול אין להחשיבו לשוטה, אלא דגאוותו היתירה הטעתו שראוי להיות משיח. וממילא אפשר לדון עוד יותר שגם כל מעשיו השטותיים שנמשך מצד טעותו שהוא משיח שלפי דעתו הרעה הוא תיקון העולם אינם מחשיבים אותו לשוטה, דכל דבר שאדם עושה מצד חשבון איזה שיטה ודרך שמחזיק בדעתו, אף שהיא סכלות גדולה לא נחשב שוטה בזה, כדמוכח מעובדי עבודה זרה שהרבה מעשה שטותיים עשו וכל דרכי האמורי שנאמרו בשבת דף ס"ז הם מעשה שטות, ויש להם דיני פיקח.

26. אנציקלופדיה הלכתית רפואית (ז', עמוד 553)

הגדרה זו של השוטה היא דווקא אם עושה מעשים אלו דרך שטות, אבל אם עושה אותם מתוך סיבה הגיונית, או שיש הסבר למעשיו, אפילו עשה כל הסימנים הללו, אין דינו כשוטה.

27. שו"ת נזר הקודש, סימן כ"א

אטו לית אנן ידעינן מי הוא שוטה? הלא שוטה ניכר לכל וגם ילדים קטנים יודעים ומכירים מי הוא שוטה, וביותר יש לברר על ידי רופאים מומחים.

28. הרב משה מרדכי פרבשטיין, רפואה אתיקה והלכה (א', עמודים 213-223)

כאשר מחלת הנפש היא בדרגת חומרה כזו שלחולה אין קשר עם המציאות, ודעתו משובשת לגמרי, ברור שאין כל תוקף למעשיו ואינו אחראי להם.

29. הרב יצחק זילברשטיין, שיעורי תורה לרופאים (ג', ר"ו)

שוטה הוא כל מי שנשתבשה דעתו, ונפגעו אצלו תהליכי המחשבה או ההתנהגות. וברור שלא כל שיבוש בחשיבה או בהתנהגות, יקבע שם "שוטה", רק שיבוש בדרגת חומרה מסוימת, יגרום להחיל על האדם שם זה לפי דין תורה. ולכן כאשר שיבוש הדעת, חל בהיקף רחב של החשיבה וההתנהגות, הוא הנקרה בפוסקים "שוטה גמור" או שוטה סתם.

30. פרופסור ישראל שטראוס, כנס הדיינים (תשע"ד, עמודים 267-286)

קשה להגדיר את המושג שוטה, ונעשה שימוש במושג זה ביחס למציאויות שונות ורבות. השימוש הנפוץ ביותר של מילה זו מתייחס לתופעה הקלינית של הפסיכוזה, ואמנם היא מתארת אותה בקירוב: המצב בו חסרה לאדם היכולת להבחין בין מציאות לבין דמיון. בגלל ליקוי רציני בבחינת המציאות ובהבנת מציאות זו, האדם הפסיכוטי עריך בצורה לא נכונה תפיסות ומחשבות, ובעשותו כך, יסיק מסקנות לא נכונות לגבי המציאות החיצונית, למרות הוכחות כי המציאות היא שונה. לעיתים קרובות, מתלווה למצב זה מגבלה חמורה בתפקוד חברתי ואישי, אשר מתאפיין בחוסר יכולת לתפקד כמצופה. בעוד המונח "שוטה" נשאר קשור לפסיכוזה, תיאור מדויק יותר של תופעותיו וכן יישומו לרפואה קלינית עכשווית אינם ברורים.

31. הרב שלמה אבינר, אסיא (ל"ט, צלילות הדעת בימי הזקנה, עמודים 9-17)

אנו למדים כאן כלל גדול שהזכירוהו רבותינו האחרונים. אנו משתדלים לתת להתנהגותו של אדם כל פירוש אפשרי שיחלץ אותו ממעמד לקוי נפשי, אפילו אם פירוש זה "דחוק" במקצת. אנו ניגשים אל אדם זה מתוך יחס פרמיסיבי, כדי לא להוציאו מכלל האנשים הרגילים. אמנם נודה שהתנהגויות אלה כגון לינה בבית הקברות כדי להקטיר לשדים, אף שהן משונות במקצת, על כל פנים גם אנשים "נורמליים" משתתפים בכל מיני פולחנים שונים. אדם אכול דאגות עד כדי כך שהוא זקוק לצאת יחידי בלילה – עדיין בגבול הסביר. אפילו אדם המרגיש הזדהות נפשית עם זאב ואוהב לשוטט בחוץ כמוהו, אבל חוץ מזה הוא מתנהג כרגיל – אין בכך אסון. לכן מזהיר אותנו רב הונא: אין להביא הוכחה מסימן אחד, שהרי הוא ניתן לפרשנות פרמיסיבית... אמנם אין הלכה כרב הונא... אבל כתבו רבותינו שגם רבי יוחנן יסכים לקבל כל פירוש התנהגותי שיאפשר לסווג את האדם במסגרת האנשים הרגילים.

32. הרב שלמה אבינר, אסיא (ע"ג-ע"ד, עמודים 73-76)

יש הבדל עקרוני בין מטרת האבחנה של הקלינאי לבין מטרת האבחנה של חז"ל. מטרת המטפל הפסיכיאטר היא להגיע לאבחנה מוקדם ככל האפשר על מנת לטפל בחולה, למנוע הידרדרות במצבו, לייצבו ולנסות לרפאותו. מטרתם של חז"ל, היתה כאמור אחרת. חז"ל רצו לקבוע את הקו המפריד בין כשיר לבין שוטה ברמה המחמירה יותר, כדי למנוע מקרים רבים של הרחקת הפרט מן החברה. ההחלטה שאדם מוגדר כשוטה ובכך אינו מהווה יותר חלק מן החברה, ולכן הוא פטור מחיובים משפטיים והלכתיים, מחייבת זהירות רבה מאוד ושיקול דעת רגיש כדי שתוכל להיות מוצדקת. כמו כן במצבים רבים היא עלולה לעורר רגשות עזים של התנכרות חברתית ועלולה להחיש את התמוטטותו של החולה.

33. שו"ת שרידי אש (א', צ"ז)

ואף אם נאמר דלא בעינן הנך דחגיגה ממש, מאחר שלא הביא הרמב"ם הני ארבעה דברים שבחגיגה, בודאי מוכח מלשונו במה שכתב "מהלך ערום ומשבר כלים וזורק אבנים" דבעינן לכל הפחות דברים הדומים ממש להנך דחגיגה לפי דמיון השכל.

34. אור ישרים (סימן כ"ה, מהרב משה נתן כהנא שפירא)

ועל זה אמרו בברייתא "איזהו שוטה", שיהא דינו כשוטה בקלקול שכל השופט... הסימן הוא שאין לו שכל לשמור עצמו, כלומר: גופו או נפשו או ממונו. ועל כן היוצא יחידי בלילה שבני אדם בדעת יראים פן ייזוקו בגופם... והלך בבית הקברות שבני אדם מפחדים לנפשם שלא ידבק בהם רוח הטומאה, והמקרה כסותו שמאבד ממונו ובכלל זה שאינו חס על כבודו, וסבירא ליה לרב הונא דכולם בבת אחת בעינן; כלומר: דבחדא אני אומר כגון ביוצא יחידי בלילה פן לצורך ריוח ממון יצא וממונו חביב עליו יותר מגופו, והוא הדין בלך בבית הקברות... שיסייעוהו להיות מכשף... והמקרה כסותו דמאבד ממונו דילמא מפקיר ממונו משום בריאות גופו דבעל מחשבות הוא.

35. שו"ת בית יצחק (אבהע"ז, ב', ד')

אמנם בנידון דידן דאינו עושה דברים של שטות אך שמפחד ומתוך כך אמר דברים של שטות, יש לומר... לחלק בין עושה מעשה שטות ובין אם מדבר דברים של שטות ובשאר דברים שואל ומשיב דברי טעם ככל אדם, דאינו מיחשב שוטה, הגם דראיות הנודע ביהודה דחה בבית אפרים, מכל מקום הסברא נכונה; דהנה בכל האדם נמי עלולין במחשבות מחשבות זרות, רק דבעל שכל חזק אינו מוציא המחשבות לפועל על ידי דיבור, ומכל מקום לא הוי שוטה, דדווקא מי שעושה מעשים רעים דשכלו חלש מאוד ואינו מבחין, על כן אין בו דעת... מה שאין כן באינו אומר רק דיבורים שמעלה על דעתו שמתירא ואין בו כח לעצור פיו ולשונו, מכל מקום יש בו דעת לעשות מעשה ולהקנות אותה לעצמה על ידי מעשה... עוד מובא בבית אפרים בשם נודע ביהודה דמחמת פחד על מגן לא נחשב שוטה, ובנידון דידן אולי ראה באיזה ספר שיש לשמור עצמו מן החיצונים...

36. שו"ת אגרות משה (שם)

אך אף אם... לא ניכר בו שום שטות, ונשאר רק מה שמחזיק עצמו בלבו למשיח... ודאי מסתבר שאינו עושהו לשוטה, רק דהיא שיטה סכלית שבא לו מצד גאוותו היתירה... ואם כן על כל פנים הוא עתה חלים ויכול לגרש...

37. שו"ת דברי חיים (אבהע"ז א', נ"ג)

דבנידון דידן שאינו שוטה כלל, רק לפעמים מדבר בדברי גסות ושטות כשמעוררין אותו לזה... כיון דאינו משובש בשום דבר שבעולם דגם בדבר גוזמא שאומר שימלך הוא רק כשמעוררין אותו ומדברין על לבו... לא לשוטה יחשב.

אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב

1. רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה, נתיב י"ב, חלק ט')

יש מי שכתב כי כל דבר שאין בו סכנה עתה, אף על פי שיוכל לבוא לידי סכנה, אין מחללין אלא שבות דרבנן אבל לא איסור דאורייתא.

2. תוספות הרא"ש (שם)

ויש ספרים שכתוב בהן בטר מילתא דרבי ינאי "פשיטא ספק נפשות להקל, מהו דתימא האי דקאמר חולה בעותי קא מבעית, סבר אי לא אכיל מאית, קמשמע לך", אלמא: דווקא משום ספק מיתה מאכילין אותו, וכן הא דאמרין "חיה שאמרה צריכה אני" היינו שדואגת מחולי ושמה תבוא לידי סכנה.

3. שולחן ערוך (או"ח, שכ"ח, ה')

מכה שאינה של חלל, נשאלין בבקי ובחולה; ואין מחללין עליו שבת, עד שיאמר אחד מהם שהוא צריך לחילול, או שיעשה אצל אחד מהם סכנת נפשות.

4. רא"ש, יומא (ח', י"ג)

כתבו התוספות... דווקא משום ספק מיתה מאכילין אותו, עד כאן. ונראה לי דחומרא גדולה היא זאת בספק, דאין לך רופא שיאמר אם לא יאכל שמה ימות אלא הרופא דרכו לומר אם לא יאכל אפשר שיכביד חוליו ויסתכן. ואפילו לספרים שכתוב בהן "אי לא אכילנא מיתנא" אין ללמוד מזה דדווקא על ספק מיתה מאכילין, דלישנא דמיתנא לאו דווקא, אלא שדרך החולה לומר כן מחמת פחד המיתה.

5. טור (או"ח, תרי"ח)

חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקי שאומר אם לא יתנו לו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך שיאמר שמה ימות.

6. שולחן ערוך (או"ח, תרי"ח, א')

חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמה ימות.

7. ב"ח (או"ח, תרי"ח)

ודקדק רבינו לומר "חולה שצריך לאכול", להורות דלאו בחולה שיש בו סכנה דווקא קאמר... כלומר: אפילו בחולה שאין בו סכנה והוא צריך לאכול שלא יכבד עליו החולי ויסתכן נמי מאכילין אותו... וכן כתב הרא"ש שלא כדעת התוספות, והיינו שאין כאן סכנה עדיין אלא אפשר שיסתכן. ונראה בעיני אף על פי שאינו אומר רק אפשר שיכבד עליו החולי, ואינו אומר ויסתכן, אפילו הכי מאכילין אותו, דכל שאפשר שיכבד עליו החולי אנו חוששין שמה יסתכן דכבר אפשר נמי שיסתכן. וכן מצאתי בדרשות מהר"ש, שכתב וזה לשונו: "רק שאומר שחוליו מתגבר עליו אם אין נותנין לו, נותנין לו", עד כאן. ואפשר לפרש גם כן שמה שכתב הרא"ש ורבינו "אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן", האי "אפשר" א"ויסתכן" נמי קאי, כלומר: אפשר שיכבד ואפשר שיסתכן.

8. ערוך השולחן (או"ח, תרי"ח, ד')

ועוד למדנו מדבריו שאין צריך שיאמר הרופא שאם לא יאכל ימות, אלא אפילו אמר שיכבד עליו החולי וממילא שיוכל להסתכן על ידי זה, מאכילין אותו. ולא עוד, אלא אפילו שגם זה אינו אומר בהחלט אלא אפשר שיכבד עליו החולי גם כן מאכילין אותו, דכלל גדול הוא: ספק נפשות להקל, ואסור להחמיר בעניין זה.

9. שו"ת קול מבשר (א', מ"ה)

עיין בית יוסף... בשם רבינו ירוחם... אבל בשולחן ערוך השמיט המחבר דעה זו, והפרי מגדים באשל אברהם שם סק"ה כתב דלא קיימא לן הכי, רק אפילו בספק סכנה מחללין, אף איסור דאורייתא.

10. שו"ת היכל יצחק (או"ח, ל"ג)

כאמור, ספק נפשות להקל, ואף בספק ספיקא להקל, ואף בשלושה ספיקות. אבל השאלה היא עד היכן הדבר מוגדר כספק. וצריך לומר, שההגדרה היא כנראה, שכל מאורע המציע לפנינו שאלה של פיקוח נפש אפילו יש בזה כמה ספיקות מחללין שבת, ורק אם אין סיבה כזו לפנינו, אלא חשש לעתיד, בזה צריך עיון. והנה, הבית יוסף בסימן שכ"ח כתב בשם רבינו ירוחם... בספק עתיד... דעת יש מי שאומר זה, שאין מחללין במלאכה דאורייתא... והנה בדברים אלה צריך להתבונן, מה היא הכוונה שאף על פי שאין בו סכנה עכשיו אף על פי שיכול לבוא לידי סכנה וכו'. אם הכוונה היא שיש זמן עד מוצאי שבת שזה ברור שהחולי לא יתפתח כל כך מהר לבוא לידי סכנה כבר בשבת זו, ויספיקו לעשות את הדרוש במוצאי שבת למנוע סכנה, או אפילו אם יש ספק שמא יתפתח בשבת זו לבוא לידי סכנה גם כן אין עושין עכשיו, אך גם כשיתפתח לבוא לידי מצב של סכנה, עדיין יספיקו לעשות את הדרוש על ידי חילול שבת קודש להצילו, אלא שזה עניין של זריזות? ... ובנוגע לחקירתנו הנ"ל, הנה הואיל ומרן הבית יוסף ז"ל הביא דבר זה בביאורו על הטור, ובשולחן ערוך השמיטו, הרי ברור שאינו מקבלו למעשה, וכן הרמ"א לא הביאו, ועלינו ללכת לקולא ולא לחוש לכך כלל.

11. שו"ת ציץ אליעזר (ח', ט"ו, קונטרס משיבת נפש, פרק ז')

בכאן הכוונה שהבקי אומר שמחלה זו כשלעצמה אם יזיחו אותה ולא יתנו לה הטיפול הדרוש היא כשלעצמה יכולה להביאו לידי ספק נפשות כי כך מכיר בצורת המחלה כפי שהיא רואה אותה עתה באם יזיחוה... והיינו שחולי זה כשלעצמו שנגוע בה תכבד עליו ותסכנהו. ומה שאין כן בהיכא שהיא כשלעצמה היא מחלה כזו שאין בה בכדי שתסכן, ורק החשש הוא לחוש למיעוטא שאולי תביא לידי תסבוכת של מחלה אחרת שאפשר שסתכנהו.

חוץ מזה הרי לא מבורר בשולחן ערוך... באיזה מידה היא האפשריות שיוכל להסתכן, ויש לומר שהמדובר הוא באפשריות השקול ומשום כך חיישינן לה, וכאן בסימן שכ"ח הרי בשולחן ערוך גופא כתוב שאומר בוודאות שיעשה ספק סכנת נפשות... ומה שאין כן בהאמור, וכן יש לומר בדברי רבינו ירוחם, שהמדובר בחששא של מיעוט דאזי שפיר אמרינן שבטל נגד הרוב והוה ליה כמי שאינו. ועוד זאת ראיתי בספר עולת תמיד... שמבאר כוונת השולחן ערוך שם... דרצונו לומר שהאחד מהם של מחוי הדעה הוא שאומר וקובע שיש בדבר סכנת נפשות. ועוד מפרש דיש לומר דהכוונה שהאחד מהם ממחוי הדעה אף על פי שאינו אומר שבוודאי ימות אם לא יעשו לו הרפואה אבל אומר דאם לא יעשו לו הרפואה יכבד עליו החולי ויסתכן, עיין שם. ואם כן, לפי שני הפירושים האלה גם יחד, אין זה בכלל עומד בניגוד להאמור ולדברי רבינו ירוחם, כי בכאן המדובר על המחלה שלפנינו כפי שהיא, שאחד ממחוי הדעה אומר, שיש בדבר או סכנת נפשות ודאית, או אם לא ודאית אבל יכבד עליו החולי ויסתכן.

ומובן לפי זה איפוא שפיר מה שהעולת תמיד שם מביא מיד לאחר זה באותו ס"ק דברי רבינו ירוחם, מבלי להזכיר שזה עומד באיזה ניגוד לדברי השולחן ערוך [נרק מסיים בלשון וצריך עיון לדינא, והיינו כנראה מפני שדברי רבינו ירוחם מובא רק בבית יוסף בטור ולא בשולחן ערוך. ולדברינו מקובלים הם שפיר], בהיות וכל אחד מדבר בגוונא אחרינא, והשולחן ערוך לפי דבריו מדבר בכלל בהמתרחש במה שכבר לפנינו. ומההיא דסימן תרי"ח אין גם כן סתירה, דחוץ מהאמור, הרי בשם המדובר כשכבר נקבע שחולה זה צריך לאכול ביום הכיפורים, כדמתחיל שם

השולחן ערוך דין זה בלשון "חולה שצריך לאכול", ורק הספק שנוצר הוא על התוצאה, מה שיהא באם לא יאכל אם יבוא לידי סכנה בהכבדת המחלה או לא, ומשום כך מכיון שמחלה זאת שנחלה בה מצריכה שיאכל, תו כל ספק שנוצר על תוצאה של הסתכנות מאי האכילה הרי נחשב זה כספק על המחלה שלפנינו שתגרום אם לא יתנו לגוף המאכל הזקוק, ולכן שפיר חיישינן לספק זה, ומיושב בפשיטות הערת המגן אברהם... כי אין כל סתירה מהשולחן ערוך לזה, דהנושאים שונים לגמרי זה מזה.

כפי הדברים שכתבנו לעיל, ושאל הדברים האלה מטיח דברי רבינו ירוחם, ראיתי בגליון מהרא"י לפרק ה'... וזו לשונו: בכל עניינים כאלה אין לנו לראות את הנולד רק מה שבאותה שעה, כמו חולה שאין בו סכנה שאין אנו רשאים לחלל עליו את השבת ויש לחוש שהמחלה הזאת תפילהו במחלה אחרת שתגרום לו סכנה אחר כך ואם נחלל עליו את השבת עתה נשמרהו שלא יבוא לידי מחלה אחרת, לעניות דעתי הדין נותן דאין לנו לחלל מאחר שעכשיו אין בו סכנה ולא הותר אלא להצילו מספק סכנה שנפל בה ולא להקדים ולהצילו מספק שמא יפול בה... הרי בכני"ל, אלא שמשמעות דבריו הוא להחמיר שלא לחלל אפילו בספק השקול, וזהו מפני שהמהרא"י תפש לו עיקר שלא הותר לחלל אלא מספק סכנה שכבר נפל בה אבל אין לנו לראות את הנולד, וזה אינו לפי עניות דעתי כי הוא קולא יותר מדאי גדולה בפיקוח נפש, ובספק השקול הדעת נוטה כן לחלל גם בכדי לקדם פני הרעה של הנולד, ורק כשאיכא רק ספק של מיעוט שאולי יפול אחר כך לידי סכנה ולעומתו יש רוב נגדי האומר שלא יבוא לידי סכנה, אז הוא דיש לומר דהמיעוט הוא כמי שאינו ואזלינן בתר רובא.

12. שולחן ערוך (או"ח, שכ"ט, ב'-ג')

אין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב. אפילו היו תשעה עכו"ם וישראל אחד בחצר, ופירש אחד מהם לחצר אחרת ונפלה עליו שם מפולת, מפקחין, כיון שנשאר קביעות הראשון במקומו חשבינן ליה כמחצה על מחצה. אבל אם נעקרו כולם ובשעת עקירתן פירש אחד מהם לחצר אחרת ונפל עליו, אין מפקחין עליו; שכיון שנעקר קביעות הראשון ממקומו, אמרינן: כל דפריש מרובא פריש. מי שנפלה עליו מפולת, ספק חי ספק מת, ספק הוא שם ספק אינו שם, אפילו אם תימצי לומר שהוא שם ספק עכו"ם ספק ישראל, מפקחין עליו אף על פי שיש בו כמה ספיקות.

13. שו"ת ציץ אליעזר (ח', ט"ו, קונטרס משיבת נפש, פרק ז')

לפי האמור נגדיר ונאמר, דאימתי יצא דינא דפיקוח נפש מן הכלל שהולכין אחר הרוב, בהיכא שלפנינו בפעולתו באופן מוחשי הדבר המסכן, וכן חזקת הגוף הישראלי המסתכן אשר עבורו ישנו החיוב לחלל שבת כדי להצילו, אבל כל שחסר אחד משני תנאים אלה אזי לא יצא הדין של פיקוח נפש מכלל יתר כללות הדינים של התורה שאזלינן בהו בתר רוב ולא חיישינן למיעוט ונחשב כמי שאינו. ומזה נבין מדוע שאין בכדומה למשל היתר להדליק מאור בשבת במבוא אפל מחששא שניחוש אפילו למיעוטא, בהיות ואין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, לפן יעבור שם איזה איש זקן או כושל ויפול שם ויסתכן, או מדוע שאין היתר להפיל בשבת קיר או גדר שמומחים לאותו דבר קובעים שאף על פי שעל פי רוב אינו עומד ליפול ביום זה אבל בכמה אחוזים יש חשש שאולי כן יפול וממילא אם באותו רגע יעברו אנשים יכולים להסתכן על ידי כך, ומזה שאין גם היתר לכבות מכונה של מכונית או דוד וכדומה אשר על פי רוב לא יתפוצץ אם יישאר דלוק כל השבת, אבל יש חששא של מיעוטא שאולי כן יתפוצץ ואזי אם ימצאו על ידו אנשים יכולים להסתכן על ידי כך; כי אלה ובכדומה לזה אין עוד לפנינו המיעוט המוחשי לא של המסכן בפועל ולא של המסתכן בפועל, לכן בכל כגון דא לא יוצא גם זה מן הכלל ההלכתי הכללי דהולכין תמיד אחר הרוב באופן שהמיעוט כמי שאינו ואין לחוש לו עד כדי כך שנתיר להתיר עבורו חילול שבת דאורייתא.

וכמו כן נלמד מזה גם בכדומה לעניין חולה, דאם למשל אחד חולה במחלה רגילה שאין בה כשלעצמה כל סכנה, כגון בהצטננות רגילה שמקבלים ממנה גם חום חלקי אבל שום מחלה מיוחדת אין בה, ורק אם נחשוש לחששא מיעוטא יכול להיות שאם לא נתן לה הטיפול הדרוש תביא מחלה זאת עוד תסבוכת של מחלה אחרת אשר ביכולתה לסכנו, אבל על פי רוב מחלה רגילה זו לא תביא לו שום תסבוכת אחרת גם אם לא ניתן לה הטיפול הדרוש עבודה,

דאזי גם כן אין להתיר לחלל שבת במלאכה דאורייתא בכדי להכין את הטיפול הזה. ויפה אמרו לי חבר הרופאים המומחים שאני מרצה בפניהם, כולם פה אחד, דאם נבוא להתיר חילול שבת משום חששא כזאת אזי צריכים להתיר לחלל שבת גם עבור נזלת רגילה שישנו לאדם, כי גם בנזלת אם מזניחים אותה ולא נותנים לה איזה טיפול שהוא יכולה גם כן על פי חששא רחוקה להביא תסבוכת בריאות וכדומה ולסכנו בסופו של דבר, ועל כן התפלאו מאד וקמחנו עלה כשאמרתי להם שמחבר אחד מגדולי מחברי זמננו דעתנו להתיר לחלל שבת כשיש לאדם חום בקרוב למאה ושנים, ושאם אחד חושש גם בקרוב למאה ואחד ורוצה שיחללו עליו נמי מחללין (קרי! שמותר לחלל לפי דעתו כל שיש לאדם חום במידה של קרוב לשלשים ושמונה ותשע, לפי מד חום צלזיוס)... או אפילו בקרוב לשלשים ושבע ותשע, ובתינוק מתיר לחלל אפילו בחום של רק יותר ממאה (קרי! אפילו בחום של שלשים ושבע ומשהו). ומדגיש שם שזהו אפילו כשהחום בא מצינון בעלמא שלא בא מאבר מיוחד...

ואם נבוא להתיר לחלל שבת בכל כגון דא עד היכן נגיע רחמנא ליצלן בנתינת היתרים לחלל שבת במלאכות דאורייתא עבור כל איזה חששא שהיא?... ויפה עשה לעומתו בספר קצות השולחן... שזוהר בזה מאוד, ובחום גבוה קצת כגון שלושים ושמונה קווים התיר רק לקחת סמי מרפיים, וכשיש לו חום גדול ורוצה להורידו על ידי קומפריש של מים עם חומץ שנותנים על הראש ומחליפים בכל איזה רגעים נתן עצה איך לנהוג שלא לבוא לאיסור דאורייתא... ורק במחלה אשר כשלעצמה כפי מה שהיא בצורה שנגוע בה לפנינו יש בה חששא דמיעוטא, דהיינו שמיעוט מסתכנים בה, אזי הוא דכן יש להתיר משום חששא זאת גם לחלל שבת במלאכות דאורייתא כדי לתת הטיפול הדרוש בהיות ובכאן הדבר המסכן לפנינו כבר באופן מוחשי, והוא מקונן בגוף ישראלי שלפנינו...

וזאת היא ההגדרה על שבהצטננות של נזלת פשוטה, [וכן בכל מחלה פשוטה הדומה לה] אזלינן בזה בתר רובא, ולא חיישינן למיעוטא, אף על פי שלפי חזותם של הרופאים גם נזלת פשוטה היא מחלת זיהום ע"י חיידקים וכשהחולה חלש מטבעו עלולה היא להתפשט פנימה ולגרום לעתים רחוקות לדלקת ריאות מסוכנת... על פי האמור, בהיות ומחלה פשוטה זו הוחזקה כבר כאינה מסכנת, והרי היא כאילו נידונה ונפסקה במסגרת של רובא ומיעוטא דליתא קמן, דדנוהו על כלל המין האנושי שבכל העולם כולו, ונמנו וגמרו שעל פי רוב אין בה כל סכנה, ואם כן תו המיעוט הנעלם ואשר ליתא קמן, לחוש לאולי במקרה שלפנינו כן תגרום הנזלת להתפשטות פנימה עד כדי דלקת ריאות מסוכנת, הוי כמי שאינו, וכאילו לא היה צד מיעוט כזה כל עוד שלא נולד לפנינו בגוף הזה שאנו דנים עליו חריגה וסטיה ממסגרת הכללי כגון שידוע שחולה זה חלש מטבעו ועלול לתסבוכות או שרואים בו כבר סימני התפשטות פנימה, או בתינוקות בגיל רך ביותר.

ויש לנו בכאן לא רק רובא דליתא קמן מצד עצמיות המחלה, כי אם גם מצד גופות בני האדם, דרוב הגופות של בני אדם בעולם מחוסנים המה נגד מחלת הצטננות זאת, ועוד לפני שאנו דנים על המקרה שלפנינו כבר הוחזקו רוב גופות העולם - ובתוכם גם גוף חולה זה - בכך, ולכן שפיר אזלינן בזה בתר רובא ואמרין שהחולה שלפנינו הוא מחזקת הרוב, וצד המיעוט נדחה מהספק להיות כלא היה. וזהו מלבד, מה שהחשש במחלת נזלת זאת, וכל כדומה לה, הרי הוא זה לפן תפילהו למחלה אחרת מסוכנת, אבל היא כשלעצמה כפי תבניתה ומהותה ובמצבה כפי שהיא לפנינו אין בה שום כריכות של סכנה, ואם כן... בוודאי לא נאמר בה הכלל של אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, אלא אזלינן בה בוודאי בתר רובא כמו לענין איסורא...

(א) אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב ומחללין את השבת גם משום חששת מיעוטא. (ב) זה שאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב הוא בהיכא שלפנינו מיהת בפעולתו באופן מוחשי הדבר המסכן, וכן חזקת הגוף הישראלי המסתכן אשר עבורו ישנו החיוב לחלל שבת כדי להצילו, וכל שחסר אחד משני תנאים אלה שוב אינו יוצא הדין של פיקוח נפש מגדר שאר כללות הדינים שבתורה שאזלינן בהו בתר רוב והמיעוט נחשב כמי שאינו ואין חוששין לו. ולכן כללא הוא שכל שאין עוד לפנינו המיעוט המוחשי של המסכן בפועל ושל המסתכן בפועל הולכין בכל כגון דא אחר הרוב ואין מתירין משום חששא של מיעוט להתיר משום כן חילול שבת דאורייתא. (ג) על פי האמור בסעיף הקודם נלמד גם לגבי חולה במחלה רגילה שאין בה כשלעצמה כל סכנה ורק אם נחשוש לחששא דמיעוטא (שאין גבול לה) יתכן

שאם לא תינתן לו הטיפול הדרוש, שכרוך בפעם הזאת בחילול שבת דאורייתא, עלולה מחלה זאת להביא לידי תסבוכת של מחלה אחרת אשר ביכולתה לסכנו, אין להתיר בכל זאת לחלל משום כך את השבת במלאכה דאורייתא בהיות ועל פי הרוב מחלה רגילה זאת לא תביא לו שום תסבוכת של מחלה אחרת אשר עלולה לסכנו. ואם נתיר חילול שבת משום חששא כזאת אזי צריכים להתיר לחלל שבת גם עבור הכנת תרופה לטיפול בנזלת רגילה, כי גם בנזלת אם מזניחים אותה ולא נותנים לה טיפול יכולה עלולה גם כן לפי דברי הרופאים להביא, בחששא רחוקה, על ידי חדירת חיידקים, לידי תסבוכת בריאות וכדומה ולסכנו בסופו של דבר.

(ה) חום הבא לו לאדם מצינון בעלמא אין להתיר לחלל שבת עבורו, לא כשמגיע עד כדי מידה של שלושים ושמונה, וגם לא עד כדי שלושים ותשע, וכן גם לא בתינוק שמידת חומו מגיע רק לשלושים ושבע ומשהו, ואפילו לא בקצת יותר מזה. ודלא כגדול אחד שכתב להתיר בזה... אלא בכל כגון דא שהדבר המסכן אינו בעליל לפנינו הולכין אחר הרוב... (ה) מחלות רגילות שהוגדרו והוחזקו כאינן מסכנות על פי רוב, ורוב גופות בני האדם הוחזקו כמחוסננים נגד מחלות אלה, הרי הנה כאילו נדונו ונפסקו במסגרת של רובא ומיעוטא דליתא קמן... (ו) כל שאין חולה לפנינו אין לדון כלל על גדר של פיקוח נפש ולחלל את השבת משום חשש לפן ואולי יזדמן לפנינו חולה שיש בו סכנה שיצטרך לכך...

14. שו"ת דעת כהן, סימן ק"מ

אם כן אפילו יהיה אפשר לבוא לידי סכנה אפילו אחד מני אלף, ואפילו אחר כמה שנים, מחללין על זה את השבת, שאין הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב ואחר ספק ספיקא.

15. שו"ת היכל יצחק (או"ח, ל"ב)

ובכלל קשה להחליט על היתר מטעם חשש פיקוח נפש, שהרי ודאי יש איזה גבול גם לחשש פיקוח נפש... הנה הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל בשו"ת סימן ס' כותב: "...ואפשר על צד הריחוק אחת מני אלף דיצמח מזה, דאף דאין אנו דנים אותו בכלל סכנה או ספק סכנה, מכל מקום כיון דאיכא צד אפשרות לבוא, לזה קורא בלשון סכנה..." למדנו מכאן, לכאורה, שאם האפשרות של סכנה היא אחת מני אלף אין זה אפילו בכלל ספק סכנה. והשאלה נשאלת הרי קיימא לן שאין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, ואם כן כמה במאה יהיה הצד של סכנה עד שינהוג בו פיקוח נפש דוחה שבת? ואיזה גדרים נגדיר בזה? ועל כורחך לחלק שבמקרה מפולת וכיוצא בזה, הרי במפולת זו יש כדי להמית, והספיקות אינם אלא צדדיים אם מי שנפל שם הוא יהודי, שאז לא הולכים אחר הרוב ופיקוח נפש דוחה שבת, אבל אם עצם המחלה אינה מסוכנת רק באחוז אחד מני אלף אין הדין כך. ומכל מקום הגדרה מדויקת אין לנו עדיין, שהרי גם ספק פיקוח נפש דוחה שבת, ומעולם לא שמענו גם במחלה שהיא ספק פיקוח נפש שהוא דווקא במחצה על מחצה, ועל כן אפילו אם הרוב איננו סכנה, מכל מקום מחללין עליה את השבת. ומעתה צא ותן לי מידה וקצב! וצריך עיון בזה.

16. הרב שאול ישראלי, קובץ התורה והארץ (חלק ג', עמוד 151)

הראשונים שקבעו את עניין מיעוט המצוי... ומחייבים לכתחילה בדיקה, לא הזכירו בשום מקום האחוז שנקרא מיעוט המצוי, שבזה אין סומכים על הרוב, דוגמת בדיקת הטריפות, שאין חייבים בהם. ומזה נראה שאין להחמיר בכגון דא, אלא הדבר ניתן להכרעה לכל אחד לפי הרגשתו שירחק הספק מלבדו.

17. שו"ת מנחת שלמה (תניינא, ל"ז)

ולעניין עיקר הדבר מה נקרא ספק פיקוח נפש ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנוכי בעוניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד הסברא נראה לעניות דעתי דכל שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה הרי זה חשיב כספק פיקוח נפש וקרינן ביה בכהאי גוונא "וחי בהם" ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה. קצת דוגמא לכך הרכבת [זריקת] אבעבועות לילדים, אף על גב דמצד הדין אפשר שצריכים באמת להזדרז ולעשותו בהקדם האפשרי אם הרופא אומר שכבר הגיע הזמן לעשותו, אך אף על פי כן אין רגילין כלל לעשותן בבהילות ובזריזות, ולפיכך אף אם באמת יש בזה קצת סכנה הוה ליה כמו שאמרו חז"ל והאידינא שומר פתאים ה', וחלילה לחלל שבת עבור כך, מה שאין כן אם אחד נמצא במקום כזה שיודע ברור שאם לא ירכיב עכשיו את האבעבועות בשבת יצטרך לחכות ארבע או חמש שנים, כיון דבזמן מרובה כזה ודאי נבהלים ומפחדים לשהות, אפשר דשפיר חשיב כפיקוח נפש ודוחה שבת...

ומה שכתב כבוד תורתו דמותר למשטרה להגיע למקום קטטות, כיון שיש קטטות שמסתיימות ברציחה, או בהכאה חמורה המביאה לידי מצב של ספק נפשות, דקרה כבר המקרה דעלול להביא לידי סכנת נפשות, עד כאן. גם בזה ראוי להזכיר מאי דחזינן דרופא אחד אינו נאמן נגד שנים משום טעמא דיחיד נגד שניים לאו כלום הוא, וכל שכן בכהאי גוונא שהספק הוא רחוק מאוד של אחוז אחד ממאה או מאלף, ולא דמי כלל למאה או אפילו אלף נכרים וישראל אחד ביניהם ופירש אחד מהם דמחללין את השבת אף על גב שהוא רק ספק של אחד מאלף, ואיכא נמי כללא דכל דפריש מרובא פריש, דשאני התם כיון דאיתחזיק מיהא ישראל אחד ביניהם אשר עבורו מותר ודאי לחלל שבת, ולכן מחללינן... גם מספיקא.

18. שולחן שלמה (ערכי רפואה, א', עמוד רל"א)

נראה לעניות דעתי דהגדר של פיקוח נפש הוא כל שאנשים מפחדים או נבהלים מהדבר הזה גם בימות החול מחשש סכנה, ולכן בקיר או גדר שיש חשש שיפול מאליו על אנשים מור לסתרו בשבת, וכן לגבי הצטננות או חום בכהאי גוונא שאין אנשים מפחדים ונבהלים מזה בחול אין היתר לחלל שבת עליו, והיינו נמי טעמא שאין לימודי הרופאים דוחים שבת דכיון שאינם לומדים בימות החול בבהילות של הצלת נפשות, לפיכך דיינינן ליה כך גם בשבת. ולעניות דעתי הגדרה זו נכונה מאוד והיא כעין מה שאמרו בכמה מקומות בש"ס, והאידינא שומר פתאים ה' כלומר דכל דבר שהעולם נוהגים לעשות כן ולא לחוש מותר לאדם לסמוך על "שומר פתאים ה'", כי מה שקצרה יד האדם לדעת ולהזהר ממנו הקדוש ברוך הוא שומר עליו, והיינו משום כיון דדשו בו רבים אין זה חשיב בגדר סכנה, ברם בדבר שהעולם חוששים לו משום סכנה הרי הוא בגדר סכנה ושפיר מותר בכגון דא לחלל עליו את השבת.

19. שו"ת ציץ אליעזר (ט', י"ז, קונטרס רפואה בשבת, פרק ב')

ולעניות דעתי לא כן עמדי, ולדעתי ברור הדבר שבכל בכאמור הולכין אחר הרוב, וכפי שביארתי זאת באר היטב בספרי שם וביססתי הדברים על פי דברי גדולי הפוסקים. אם נלך לפי ההגדרה של כבוד תורתו לא נדע עד היכן שההיתר בזה עלול להתרחב ולהתפשט, ונגיע למצב מוזר כזה עד שיאמרו התירו פרושים את הדבר, כי אין דיעותיהם של בני אדם שוות בזה [ויודע אנכי על גדול מפורסם אחד שעל כל מיחוש קטן שיש לו הוא נבהל ומזמין מיד אליו פרופיסור, האם נתיר לו גם לחלל שבת עבור כך?]. וכפי שעיינו הרואות ישנם הרבה בני אדם, ובפרט הנשים, שנבהלים מכל דבר קטן של חשש מנפילה, ובפרט של איזה הצטננות או חום, וחוששים לכל חשש רחוק של סכנה, ויבואו איפוא ללמוד להתיר לחלל עבור כן, ויוצר מצב של עירבוביא ואנדרלמוסיא לתת תורת כל אחד ואחד בידו, ולתת הדברים לשיעורין?

אותו הדבר בקשר להגדרתו בנוגע ללימוד הרופאים, אשאלה את כבוד תורתו, האם בגוונא שכן לומדים עליהם בימות החול בשקדנות בלי הרף ובדומה למשל, מה שישנם מהם שלומדים בתדירות בלי הרף על המצאת צרי ומרפא למחלות ידועות, אשר שוקדים על כך יום ולילה, האם נתיר להם לחלל על כך גם את השבת? ואם כן, גם בזה יופרץ הדבר ויופרצו החומות עד כדי לימוד להתיר להם כל הלימודים, וכשאלת החתם סופר שהבאתי בספרי

שם דא"כ כל לימודי הרופאים ידחה שבת. ובכלל לא אבין מה שיך לבוא להגדיר בזה ולתלות הדבר באם הרופאים לומדים משום כך גם בימות החול בבהילות, והאם אם מי שהוא או איזו חבורה שהיא, תהא זו דרכם כסל למו שלא למהר להציל ולהגיש עזרה בימות החול לנתונים בסכנה האם נורה להם על כן שגם בשבת אסור להם לחלל בכדי למהר להציל?

גם הגדרת כבוד תורתו לצד השני לומר דהיכי דדשו ביה רבים אין זה חשיב בגדר סכנה גם כן תמוה בעיני ואשאלה למר, האם בכהיום הזה שלא מחשיבים הרופאים אי המציצה לסכנה, או, שלא מחשיבים יולדת תוך שלושה ימים בגדר של מסוכנת, האם לא נתיר על כך משום כך את המציצה בשבת [בלתי רק להדעה הסוברת שזה גם מצוה?] או לא נתיר לחלל שבת עבור יולדת כזאת, או לא ניתן לה ביום הכיפורים לאכול? וכן בכל כדומה לזה. והכלל הזה של כיון דדשו ביה רבים אין בידינו אלא מה שנאמר בזה בגמרא...

20. שו"ת תשובות והנהגות (ה', שצ"ט)

הנה אם הסכנה רחוקה לא שרינו, וכדמבואר במגן אברהם דאסור להרוג השממית בשבת, ואף דיש לחוש שיפול תוך המאכל, "מכל מקום מילתא דלא שכיחא היא ויכול לכסות המאכל, וגם אחד מאלף שהיא מסוכנת במאכל". וכזה מבואר ברבי עקיבא איגר בתשובותיו, דאם איכא כאב וצער טובא ואפשר על צד הריחוק אחת מני אלף דיצמח מזה סכנה או ספק סכנה, אין זה בדין פיקוח נפש. ועדיין לא נתבאר באיזה אחוז של סכנה הותרו איסורי תורה. ולדעתי אף דשם ספק נופל אפילו באחד מני אלף... וכן לענין קבוע נתערב באחד מריבוא כולהו בתורת ספק... מכל מקום כל זה ב"ספק" ש"לפנינו", ואז הוא בכלל דין פיקוח נפש גם בצד רחוק, אבל מה שכתבו המגן אברהם והגאון רבי עקיבא איגר דאחת מני אלף אינו בתורת ספק פיקוח נפש היינו כשהוא לחשוש שמא יהא סכנה... ונראה שבוזה תלוי בדעת בני אדם, ואם הרגילות הוא שלא לחוש לזה אינו בגדר "ספק סכנה" ותלוי לפי העניין.

וכן מצאתי במכתב מרבינו החזו"א שכתב לענין לכבות הנר בבית אפל בזמן מלחמה דיש להחמיר בזה, שזהו בכלל דברים רחוקים הרבה מפיקוח נפש... והנה דעתי נוטה מסברא, דעד שני אחוזים למאה על הצד שמא תצמח סכנה אין להחשיבו בזה כספק פיקוח נפש, שכמדומה שבפחות משני אחוז אין דרך בני אדם לחוש שתתעורר סכנה... ומיהו הכל לפי העניין, דאם יש לפנינו ספק פיקוח נפש אפילו באחד מני אלף ייחשב ספק פיקוח נפש, וכמבואר במגן אברהם... דביולדת לכתחילה עושין על ידי שינוי כיון "שאין אחד מאלף מתה על ידי לידה לפיכך החמירו לשנות", והיינו דזה חשיב מדיני ספק פיקוח נפש, [שאם אי אפשר בשינוי, יחללו בלא שינוי], והיינו כיון שיש סכנה לפנינו ורק שדבר רחוק הוא שלא תינצל, ובוזה אפילו ליותר מאלף חיישינו, אבל לחשוש שיסובב פיקוח נפש בזה בפחות משני אחוז נראה דאין נחשב ספק פיקוח נפש, וכמו שנתבאר.

ולעניות דעתי אם נקל יותר מדאי שכל דבר אפילו רחוק בפיקוח נפש מותר לחלל שבת, אתה נותן יד לפושעים, שתמיד ימצא צד רחוק של פיקוח נפש... אמנם במקום אחר ביארתי שאם נוגע ליחיד נוכל להגביל שבסכנה רחוקה כמו פחות משני אחוז אין לדחות איסור תורה, אבל כשחזו"ל גזרו בכל ישראל משום סכנה אפילו על אחד מני אלף חששו, כיון שבדאי אחד מישראל יסתכן למות חששו וגזרו, ולכן במציצה אחר המילה אף שהסכנה רחוקה מאוד, מכל מקום כיון שנוגע לכל ישראל חששו לזה כיון שבדאי אחד יסתכן במשך הזמן, וכן במים אחרונים או גילוי אפשר שגם בזמנם לא היה מצוי, אך היות והדבר נוגע לכל ישראל חוששין. ובליל פסח שצריכין להטביל המרור בחרוסת משום קפא שיש בחזרת, קשה למה לא נחוש לזה כל השנה... ולדברינו יש לומר כיון שנוגע לכל ישראל ובדאי במשך הזמן יש מי שיסתכן חוששין יותר.

וב"מנחת שלמה" כתב שאחוז אחד למאה חשיב ודאי כספק רחוק של פיקוח נפש שאין מחללין עליו את השבת... ומבואר דמדינא אין חוששין על כל פנים ב"אחד למאה"... והנה למעשה כאמור הכל לפי העניין, וכל שנחשב כדבר רחוק שיסובב פיקוח נפש אין בזה ליחשב כספק פיקוח נפש להתיר איסורי תורה, ורק בספק פיקוח נפש "לפנינו" חוששין אפילו לאחד מאלף וכל שכן באחוז או שניים כמו שכתבנו.

21. הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו (עמוד 483)

בשו"ת משכנות יעקב כתב ש-10% נחשבים למיעוט המצוי, כדי לחייב בדיקה לעניין חשש טריפות. הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל אמר לי, שיתכן שלעניין סכנתא, שהיא חמירא מאיסורא, יש לחוש לאחוז נמוך יותר, לפחות ל-5% של מתים ממחלה מסויימת, אם לא יותר. ואולי יש לומר שמאחר שמצינו שילדת נחשבת מסוכנת לעניין חילול שבת, ובחברות פרימיטיביות מספר הנשים המתות מלידה הוא 6.4 לאלף באפריקה, ו-4.2 לאלף באסיה, אולי יש לראות באחוז זה קנה מידה לסיכון סביר שיותר לאדם להכנס אליו לצורך מצוה שאינו חייב בה אישית...

22. שו"ת באהלה של תורה (ו', ט"ו)

כפי שהבנתי משיחתי עם הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך דעתו להתחשב בפיקוח נפש גם באחוז נמוך, אם כי לא קבע מהו אחוז זה (במקום אחר ניסינו לחשב את המיעוט המצוי בפיקוח נפש כ-0.7% כי יולדת נחשבת למסוכנת שמחללין עליה את השבת ואחוז הנשים שמתו בלידתן במקום בו הרפואה לא התקדמה עדיין הוא 0.7% והדבר עדיין צריך עיון).

23. שו"ת אגרות משה (או"ח א', קכ"ט)

הנה בדבר קדחת חם ביותר שמחללין עליו את השבת... ששאל ידידי כמה היא מידת החום, הנה אין בזה דבר ברור אבל אין צריך שיהיה ברור שהוא סכנה, דעל ספק נמי מחללין, וכל שהאדם חושש לזה שמא הוא חם ביותר – מחללין, ורק מה שתופס שהוא רק מעט חום בבירור, אין מחללין. וסתם בני אדם חוששין כשהוא קרוב למידת מאה ושנים שהוא חם ביותר ולכן על מידה זו מחללין ואין רשאים להחמיר. ואם אחד חושש גם בקרוב למאה ואחד ורוצה שיחללו עליו נמי מחללין, דלא גרע ממכה שאינה של חלל שאם החולה אמר שצריך לחילול שמחללין. ובתינוק שאין שייך זה אם רואין שמצטער ביותר וכדומה לזה מה שניכר שהוא חולה אף שהחום הוא קטן רק יותר ממאה – מחללין. סוף דבר אם רק לא ברור להו להחשיב שהוא מעט חום מחללין. עוד נראה לעניות דעתי ברור שאם החום בא ממחלה שבריא או ממחלת שאר אברים פנימיים הוא מכה של חלל, ומחללין אף אם הוא רק חום קטן. וכל הנידון בקדחת הוא בצינון בעלמא שלא בא מאבר מיוחד רק שזה גופיה שנצטנן הביא עליו חום או שבא החום ממחלה באבר שמבחוץ כגון מידו ורגלו צריך שיהיה חם ביותר, והשיעור הוא כדביארתי. וכן הוא כשמרגיש הצינון בחוטם, ואף אם הוא מהצואר אף שהוא של חלל, כיון שהוא צינון המצוי אם הוא חום מעט אין מחללין, וכדביארתי השיעור.

24. שו"ת אגרות משה (או"ח ג', צ"א)

ובדבר חולה שעתה אין במחלתו סכנה אבל עלול מזה לבא למחלה אחרת שהיא מסוכנת אם יש להתיר לו לבלוע כדור הנקרא פילן ביום הכיפורים בלא מים, לעניות דעתי מאחר שמחלה זו שיש לו היא גורמת שיחלה בעוד מחלה מסוכנת יש להחשיב גם מחלה זו למסוכנת, אף שאם נדע שלא יחלה יותר אין במחלה זו סכנה כיון שאם לא יתרפא ממחלה זו אפשר שישתכן במחלה אחרת הרי ממילא הויה מחלה זו סכנה להחולה בזה... וגם ברור שאף בריא ממש אם צריך לשמש חולה שמחלתו מתדבקת וכדי שלא יחלה צריכים לעשות לו רפואה שיש בה חילול שבת – נמי מותר, כיון דבלא זה אפשר שיחלה במחלה המסוכנת, וידוע שהגאון ר' ישראל סלנטר ז"ל ציווה בשעה שהיה מחלת הכולירע המתפשטת, לאכול ביום הכיפורים כל בני העיר משום שלרעבים יותר עלול להתדבק בהם אף שהיו בריאים כדי שלא יחלו. וכל שכן שאין לאסור ליקח הפילן בלא מים שהוא שלא כדרך אכילה ודבר שלא ראוי לאכילה שהוא רק מדרבנן שגם בחולה שאין בו סכנה יש להתיר, אבל בנידון זה יש להתיר גם במים אם אי אפשר לו לבלוע בלא מים.

25. שמירת שבת כהלכתה (פרק ל"ב, הערה ב')

ושמעתי מהגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל דיש לומר דהיכי שהרודף (המחלה) כבר נמצא בגוף האדם הרי זה בכלל פיקוח נפש, אולם לא מיקרי רודף אלא אם כן מצבו של החולה הולך ורע, מה שאין כן אם אין שינוי, כי אז נעשה כאילו פסקה הרדיפה לאותו שבת, ואסור לחלל שבת אם יודעים ברור שאפשר לדחות את הטיפול למחר בלי שום נזק.

פתי

1. רמב"ם, הלכות עדות (ט', י')

הפתאים ביותר שאין מכירין דברים שסותרין זה את זה ולא יבינו ענייני הדבר כדרך שמבינין שאר עם הארץ, וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר, הרי אלו בכלל השוטים, ודבר זה לפי (מה) שיראה הדיין שאי אפשר לכוין הדעת בכתב.

2. פרישה (ח'מ, ל"ה, ס"ק י"א)

דקדק וכתב דהן "בכלל שוטים" ולא שהן עצמן נקראים שוטים, והיינו טעמא דאילו שוטים הנ"ל הוא שנטרפה דעתו תמיד בדבר מן הדברים ומתנהג בו שלא כדרך העולם ואף שבשאר דברים הוא חכם נקרא שוטה על שם זה העניין, מה שאין כן פתאים הללו שאינו שוטה גמור בשום אחד מהדברים, אבל בכל ענייניהן אינן מבינים גמורים וגם אינן מכירין דברים הסותרין זה את זה וק"ל.

3. סמ"ע (שם, ס"ק כ"א)

זהו החילוק בין פתי לשוטה, שהשוטה דעתו היא משובשת ומטרפת לגמרי בדבר מהדברים, מה שאין כן פתי שאינו מטורף לגמרי בשום דבר. אבל מצד אחד הוא גרע מהשוטה, שהשוטה בשאר דברים הוא חכם כשאר בני אדם. והפתי הוא שאין לו שכל גמור, ואינו מבין שום דבר בדרך שמבינין אותו שאר בני אדם, ומשום הכי סיים וכתב דבכלל שוטה "יחשב", והיינו לדין פסול, אבל לאו שם שוטה עליו, וק"ל.

4. רדב"ז, על הרמב"ם (שם)

זה מבואר כיון שאינו מכוין בענייניו לא יוכל לכוין העדות, והוא מחיבורי הגאונים, ולפי שאין מנהגי בני אדם כאלו שוין לפיכך תלוי הדבר בדיין, שאי אפשר לצייר הדבר בכתב.

5. בית יוסף (ח'מ, ל"ה)

כן כתוב בעיטור: "הפתאים והנחפזים ואנשים שאינם יודעים להבין עיקר דבריהם צריכין דרישה וחקירה לבית דין שאף הם בכלל שוטים דלאו בני דעת נינהו.

6. שו"ת זכרון יוסף (אבהע"ז, י')

...דתרי מיני שוטים הם, מין האחד בן דעת שנטרפה דעתו ומזה... דבאיש כזה שנתקלקל עכשיו ונתבלבלה דעתו הקדומה חשבינן ליה לשוטה לכל מילי... מין השני פתי או משוגע ומבוהל ונחפו בתולדתו וטבעו מנעוריו ועומד תמיד על עניין אחד... ובמין זה יש שם מיני שוטים הרבה עד כי חדל לספור, קצתם הם פתאים ביותר ואינן מכירין דברים הסותרים זה את זה ואינן מבינין ענייני הדבר כדרך שמבינים שארי עם הארץ, וכמוהם המבוהלים והנחפזים והמשתגעים ביותר וביותר... ואישים כאלו ודאי בכלל שוטים הם ופטורים מן המצוות... וישנו מקצתן שדעתם אינה מקולקלת מבלבלת כל כך עד שנמצאו הרבה שדעתם צלולה, אבל היא דלה וחלושה או רזה מדעת שכל האנושי הטבעי, ובאותן מיירי הרבינו ירוחם בשם הרמ"ה... דמיירי בשוטה מטבעו ותולדתו שאין דעתו שלימה כדעת שארי בני אדם ורק דלה וקלושה, ומיהו הדעת המועטת שיש לו היא צלולה, ומשום הכי קידושו קידושי ודאי, וכיוצא בו לענין גירושין... דודאי צריך הבחנה עצומה וגדולה לדעת אם דעתו צלולה כל כך עד שיודע לעשות מעשה בכוונה נכונה בשלימות כראוי למעשה ההוא על יפ דת ודין תורתנו הקדושה.

7. שו"ת דברי מלכיאל (א', ע"ח)

ולעניות דעתי משמע פשטות דבריו דהם בכלל שוטה לכל דבר... שאם רואין שאין בו דעת בעניין זה הרי הוא כשוטה... על כל פנים בנידון דידן אף לשיטת הרמב"ם... כיון שאינה עושה שום מעשה שטות ורואים שמבינה דברים הסותרים כמעט כבריאה ויודעת לשמור גיטה ועצמה, שפיר מתגרשת ולא הויא שוטה כלל. ומה ששוחקת הרבה אין זה עניין שטות רק הוא חולי ממרה לבינה... ואף שמדברת לפעמים דברים בלי טעם לא גרעה מהפתאים ביותר, דמכל מקום כיון שמבינה עניין הגט ויודעת לשמור את עצמה הויא כפיקחת... ומה שנראה דעתה קלושה גם כן אינה שוטה בשביל זה וכבר כתב הרבינו ירוחם... שמי שדעתו קלושה קידושיו קידושי ודאי... שאם מבין הדבר כראוי אינו בכלל שוטה לעניין זה... וממילא מבואר שהרבינו ירוחם סבירא ליה כהרמב"ם לחוש לדעתו גם כן ובכל זאת כתב במי שדעתו קלושה שקידושיו גמורים...

8. שו"ת דברי מלכיאל (א', פ"ו)

ולכאורה יש לדון מצד שאינו מבין דבר לאשורו, הרי הוא בכלל הפתאים ביותר שכתב הרמב"ם... לעניות דעתי זה אינו, דכיון שכתב שהם בכלל שוטים אם כן הוא הדין לכל דיני התורה... ועל כל פנים נראה עיקר דפתאים ביותר שאין מבינים דברים הסותרים הם כשוטים לכל דבר...

9. שו"ת מהרי"ט (ב', אבן העזר, ט"ז)

ומה שכתב הרמב"ם... הנה זה אף על פי שאפשר שלא יבין ענייני הדברים כדרך שאר העם, מכל מקום מכיר הוא הדברים שסותרים זה את זה, על הן הן ועל לאו לאו, אלא שיש בו טיפשות בדברים שלבו חפץ כמו פתן חרש יאטם אוזנו, והוא מכלל הטיפשים עיקשי לב – לא מפני זה יהיה מכלל הפתאים שהזכיר הרמב"ם ז"ל. ועוד נראה דלא אמר כן אלא לעניין עדות שצריך להעיד על מה שעבר כבר ויש לחוש שמא נדמה לו באותה שעה שהדבר כן ואינו, ונתחלף לו דבר בזולתו, מאחר שלפעמים אין מכירין דברים שסותרים זה לזה ואיך יעיד עכשיו על מה שראה בתחילה? אבל כשאנו באים לקיים דבר עמו במקח וממכר או בגיטין וקידושין ומסברו ליה וסבר ואנו מכירין שהבין הדברים, כגון זה לאו שוטה הוא והרי הוא כפיקח לכל מה שהוא עושה בדעת שפויה לפנינו.

10. שו"ת עונג יום טוב, סימן קנ"ג

איש אחד אשר הוא ערל שפתים ולא יכול לדבר כן עד שרוב דבריו קשה להבין ואפילו אנשים הרגילים עמו תמיד אינם יודעים דיבורו לפרקים, וגם דעתו קלושה מאוד עד שאינו מבין כל הדברים כדרך שמבינים שאר בני אדם כי אם דברים שרגיל בהם ביותר ואינו מבין עניין לאשורו, ומעט מאוד בינתו גם במקח וממכר, גם מלאכת המספר אינו יודע... ואשתו בהולכה אותו לימדה אותו כשישאלוהו אם רוצה ליתן גט לאשתו יאמר הן, ונתקיים עצתה וכתבו לו שמה גט כריתות ונתן בידה ואחרי שנתן הגט בידה הלכה מאתו, והאיש הזה לא ידע מה היה לו ובא לביתו בדד ואין אשתו עמו, ואנחנו ידענו את האיש ואת שיחו כי לא ידע כלל עניין גירושין ולא היה דעתו כלל לשלח אותה ולגרשה כי לא ידע כלל מיום הוולדו אם יש גירושין בעולם אף מתורת משה לא ידע כלל, וכל מה שהוא עושה הוא רק מה שמורגל לראות שאר בני אדם עושים אבל הוא אינו יודע שום דבר...

ומשמעות דבריו שם דדווקא לענין עדות דין הפתי כשוטה, אבל לשאר דברים כל שאנו רואין שהבין העניין שאנו עסוקין כעת כמו גיטין וקידושין ומקח וממכר ושאר דברים, כיון שאינו שוטה גמור... פתי אין לו דין שוטה, ובמה שהוא יודע דעתו דיעה. וכן כתב מהרי"ט ז"ל... ויש לעיין במה שכתב רבינו ירוחם הביאו הרב בית יוסף... דמי שדעתו צלולה ומבין ומשיג הדברים על בוריין, אף על גב שדלה וקלושה קידושיו קידושין גמורין. מיהו אפשר לומר דאין ראייה מכאן דפתי כפיקח, דהתם מיירי במבין כל הדברים שמבינים שאר עמי הארץ כמו שכתב הר"מ אלא שדעתו קלושה ודלה, אבל מי שאינו מבין הדברים שמבינים שאר עמי הארץ אינו בגדר דעתו קלושה אלא בגדר פתי, ואימא דהרי הוא כשוטה... והרבינו ירוחם מיירי במבין כל הדברים אלא שדעתו קלושה ודלה... אבל פתי שאינו מבין כל הדברים כשאר בני אדם אפשר דמודה רבינו ירוחם דדינו כשוטה. אולם אחרי שלא ראינו חולק על

המהררי"ט והפרישה בזה דפשיטא להו דפתי במידי דמסבריה ליה הרי הוא כפיקח... אם כן האיש הזה קידושו קידושין דאנו רואין שיכול ליקח דבר המורגל בו מן השוק, והפתי יש לו דין פיקח במה שמסברו ליה וסבר, רק צריכין אנו לברר היטב הדברים שצריך המקדש או המגרש לידע ובלתי זה לא הוי קידושין ולא הוי גירושין. ונראה אם הפתי הזה יכולים להסביר לו דברים אלו ואז נוכל לדין על קידושין ועל גירושין דידיה ונשפוט מישרים בזה בעזרת ה' יתברך אם יכול לגרש אשתו.

11. שו"ת בית יצחק (אבהע"ז ב', ו')

אמנם אם אין בו סימני שוטה... אך הוא בכלל פתי שאין לו שכל גמור ואינו מבין שום דבר כדרך שמבינים אותו שאר בני אדם, אם בדקוהו וראו שהוא מבין עניין הגט ומשיב בכל דבר כהלכה, הדבר לאות שאין היום בר טירוף הדעת וגיטו גט... אבל בפתאים ביותר שאין מכירין דברים הסותרים... בעניין זה עדיף משוטה, דמהני בדיקה, וכשאנו רואין שיודע ומבין עניין אחד גיטו גט.

12. הרב שלמה זלמן אויערבאך, קובץ "מוריה" (שנה י"א, חוברת ט')

גם דעתי מסכמת לכך דכל שהוא מבין ויש לו דעת כמו פעוטות ויודע שהקדוש ברוך הוא נתן לנו תורה ואנחנו מקיימים מצוותיו דשפיר חשיב כבר דעת לעניין קיום מצוות, ובהגיעו לגיל י"ג שנה הרי הוא חשיב כגדול... ומיהו לעניין עונשין שפיר נראה דכמו דחס רחמנא על קטן כך גם מפגר כקטן הוא דחשיב לעניין זה אף על גב שהוא גדול... ולכן נראה שרק לעניין קיום מצוות שמבין בהם כפעוטות דינו כגדול, וממילא דגם בקטנותם יש מצות חינוך.

Maaglei Nefesh: The Center for Mental Health and Halacha

mnefesh.org

החברת הוכנה על ידי
הרב יוני רוזנצווייג, מייסד מעגלי נפש